

Mondd el a múltat, diagnosztizáld a jelent, jósold meg a jövőt!
(Hippocrates)

MOKSZ
30

ORVOSI
KÖNYVTÁRAK
MEDICAL LIBRARIES

2026/1

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének hivatalos lapja
Official Journal of the Hungarian Medical Library Association
2026. március, 23. (66.) évfolyam, 1. szám

Benevolo Lectori Salutem!

Jdei első lapszámunk megjelenése nem csak a tavasz kezdetét, de közösségünk számára egy ünnepi év nyitányát is jelenti. A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége 2026-ban alapításának 30. évfordulójához érkezett. Sokat megélt közösségünk az idei tavaszon megáll egy pillanatra örülni, emlékezni. Időt adunk magunknak büszkén megélni azt, hogy 30 év múltával is létezzünk.

A jubileum évében médiafelületeinken is megjelennek az ünnep jegyei: kiadványunk címlapján és honlapunk nyitóoldalán is feltűnik a MOKSZ 30, tartalmukban is lassan kibontakoznak az ezzel kapcsolatos hírek. Az év csúcshelyezése általában is országos értekezletünk, most különösképpen ez lesz az év fénypontja – több okból is. E számunkban erről is részletesen írunk.

Ez az év más okból is kiemelt jelentőségű, hiszen idén ünnepi alapításának bicentenáriumát a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Számunkra felelő, hogy ünnepeink

összeérnek – még ha részünkről szerényebb számok jelzik is az alapítás évfordulóját.

És hogy folytassuk a jeles alkalmak felsorolását, ünnepi ruhába öltözött kiadványunk helyet ad egyéb jelentős, hivatásunkat meghatározó néhány könyvtár, vagy fenntartóik évfordulóinak is.

Ezúttal a Gottsegen György, Petz Aladár és Flór Ferenc nevét viselő kórházainkról emlékezünk meg, ott dolgozó kollégáink segítségével.

A tavasz ápolóinkat is köszönti. Februárban a Magyar Ápolók Napján Kossuth Zsuzsannára emlékezünk, májusban, az Ápolók Nemzetközi Napján pedig Florence Nightingalere. E lapszámunkban most utóbbi kapcsán adunk hírt egy autentikus tárlatvezetésről, ahová az írás szerzője személyes meghívást kapott. Hogy milyen okból, a cikket elolvassva arra is fény derül.

Az ünnepek között azért a dolgozó hétköznapokról is hírt adunk. Most egyszekszárdi továbbképzésről és annak visszhangjáról számolunk be. Hírt

adunk egy másik képzésről is, amely napjaink egyik trendi témája, az AI köré szerveződött.

Fontos, hogy a hazai mellett a nemzetközi szakajót is figyelemmel kísérjük, kövessük és hasznosítsuk a külföldi trendeket, hogy mindennapi munkánkba beépíthessük belőlük a számunkra is használható tudást. A nyitottság, tájékozottság értékes befektetés magunk és a hozzánk forduló felhasználók szempontjából is.

Elődeink emlékezetét őrizni nemes és fontos feladatunk, hiszen nyomdokaikon haladunk valamennyien. Követni őket, de legalább emlékezni rájuk minket is felemel. Ezért idézzük fel időről időre egy-egy ilyen előd – e lapszámunkban Marton János, a SZOTE Egyetemi Könyvtárának egykori igazgatója, a tudománymetria hazai, sőt nemzetközi hírű szaktekintélyének – szakmai és emberi értékeit.

Decemberben jeleztük, hogy szeretnénk méltó búcsút venni Dr. Szabó Sándor ny. tanszékvezető főiskolai docenstól, akinek halálhíre akkor

lapzártánk után érkezett. Ezért most, ígéretünk és lelkiismeretünk szerint veszünk búcsút Tanár Úrtól, méltatva gazdag életútját és tiszteletre méltó egyéniségét.

Tavasz van, ezt lassacskán mindannyian érezzük és látjuk. A természet feléled, friss rügyeiből új élet születik, az emberek szíve is felmelegszik és szárba szökken a szerelem. Ennek tudományos, némi pikantériával is fűszerezett, ám igen alapos, részletes történetét tárja elénk Orvoslástörténet rovatunk szerzője. Ez is ünnep – az Élet, az újjászületés diadala.

Kívánom, hogy szövetségünk minden tagjának része legyen a jubileumi év örömeiben és abban a felemelő érzésben, hogy teljes jogú tagja ennek a sok viharban megedzett közösségnek!

Gacsályi-Tölgyesi Ágnes
főszerkesztő, a MOKSZ elnöke

TARTALOM

BENEVOLO... SZERKESZTŐI BEKÖSZÖNTŐ	
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES	2
TARTALOM	4
MOKSZ ROVAT	
Jubileumi Országos Értekezlet – 2026 Gyökerektől a koronáig	
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES	6
ÉVFORDULÓK	
155 éve hunyt el kórházunk névadója, Flór Ferenc egy könyvtár története	
VÁRSZEGINÉ FODOR JUDIT	
120 éve született Gottsegen György, az Országos Kardiovaszkuláris intézet névadója	
KARTALI ZSANETT	
Egy neves győri polgári család (FelpéciPetz Aladár halálának 70. évfordulója kapcsán)	
VESZPRÉMI KÁROLYNÉ	8
KÉPZÉS / TOVÁBBKÉPZÉS	
Okosan az AI-val – belső továbbképzés a mesterséges intelligencia tudatos használatáról	
DR. WINKLER BEA	
MOKSZ Könyvtáros Akadémia	
GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES	18
ELŐDEINK	
Tudomány, oktatás és műveltség egysége egy könyvtárosi életműben	
DR. VASAS LÍVIA	20
ÖSSZEFOGLALÓ KÖZLEMÉNY	
Florence Nightingale szellemi öröksége	
BOROS KÁROLYNÉ	27
ORVOSLÁSTÖRTÉNET	
Az (ét)vágy nyomában – szemelvények az afrodisziákumok történetéből	
MITYKÓ GYÖRGY	39
NEKROLÓG	
Meghalt a Tanár úr: Szabó Sándor 1935-2025	
POGÁNY GYÖRGY	47
ROVATOK TARTALMI ISMERTETÉSE	49
SZERZŐI ÚTMUTATÓ	50

CONTENTS

EDITORIAL PREFACE	2
CONTENTS	4
HMLA	
Anniversary National Conference – 2026 From roots to crown ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI	6
ANNIVERSARY	
It has been 155 years since the passing of Ferenc Flór, after whom our hospital is named the history of a library JUDIT VÁRSZEGINÉ FODOR 120 years ago, György Gottsegen was born, the man after whom the National Cardiovascular Institute is named ZSANETT KARTALI A prominent bourgeois family from Győr (On the 70th anniversary of the death of Aladár Felpéczi Petz) KÁROLYNÉ VESZPRÉMI	8
EDUCATION, TRAINING	
Smart use of AI – Internal training on the conscious use of artificial intelligence BEA DR. WINKLER MOKSZ Librarian Academy ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI	18
PREDECESSORS	
The unity of science, education, and culture in a librarian's life's work LÍVIA DR. VASAS	20
REVIEW ARTICLE	
The intellectual legacy of Florence Nightingale KÁROLYNÉ BOROS	27
HISTORY OF MEDICINE	
In pursuit of (food) desire – excerpts from the history of aphrodisiacs GYÖRGY MITYKŐ	39
NECROLOGY	
The Professor has passed away: Sándor Szabó, 1935–2025 GYÖRGY POGÁNY	47
CONTENTS of the COLUMNS	49
AUTHOR GUIDELINES	50

JUBILEUMI ORSZÁGOS ÉRTEKEZLET – 2026 GYÖKEREKTŐL A KORONÁIG

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES

elnök, Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége
tolgyag@gmail.com

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége idején országos értekezletre készülve a szokásosnál kissé messzebbre tekintünk vissza, amikor az elmúlt időszakot elemezzük. Tesszük ezt azért, mert 2026 több okból is mérföldkő az orvosi könyvtárak történetében. Vegyük csak azt az utóbbi három évtizedet, melyet együtt élt meg jelenlegi közösségünk, a mostanában pályakezdő és a régebb óta fiatal kollégák. Igen, generációváltást élünk meg éppen; még itt vannak jónéhányan a régi, és már itt vannak – szerencsére jó sokan – az új generációt képviselő könyvtárosaink, hordozva a két korosztály szakmai és emberi kvalitásának jól körülhatárolható jegyeit. Értékes pillanat ez hivatásunk történetében. Most kell felelősségünk, hivatástudatunk birtokában elvégezni az átadás-átvétel halaszthatatlan lépéseit, ha az a célunk, hogy megőrizzük a könyvtáros társadalomnak azt a különlegesen értékes szellemét, amelyet mi, orvosi könyvtárosok képviselünk az orvostudomány szolgálatában. Céljaink, feladataink alig változtak az évtizedek alatt, a megoldásukhoz szükséges eszközök azonban annál inkább. Amit mi, pályánk végén járók tudunk hozzátenni közös

„Az előrelépés a gyökereinkhez való visszatéréssel kezdődik.”

(Ferenc pápa)

történetünkhöz, az az emlékezet és a tapasztalat, a most aktív kollégák számára pedig az új elvárásokkal való lépéstartás a feladat. Hát nem csodálatos? Az idősök tapasztalata és a fiatalok fejlődőképes tudása összeadódva jelentheti történetünk folytonosságának garanciáját. Mindkét tényezőre egyaránt szükség van ahhoz, hogy megőrizzessük identitásunkat és helyünket a történelem emlékezetében. Harminc évvel ezelőtt alapított önálló, civil szervezetünk, a MOKSZ ezt az utat követi.

De tekintsünk vissza messzebbre, további 35 évvel távolabbra, amikor is rendeleti szabályozással megszerveződött a magyarországi orvosi könyvtári hálózat. Sőt, valójában újabb bő évtizednyit visszalépve (1949) jutunk el történetünk legelejére, az Orvostudományi Dokumentációs Központig (ODK), melyből 1960-ban született meg saját szakkönyvtári hálózatunk. Fontos állomások, identitásunk jelentős mérföldkövei.

E gondolatok mentén terveztük meg idején Jubileumi Országos Értekezletünket. A múltidézés és a jövőbe tekintés volt a rendező elv, amikor a programot összeállítottuk. A helyszín pedig kiemelt jelentőséget kapott. A többszörös jubileumi esemény alkalmából visszatérünk – ha csak egy napra is – a magyarországi orvosi könyvtári hálózat elődjének (ODK) első fenntartójához, a

Magyar Tudományos Akadémiához. Tesszük ezt azért is, mert a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára is ünnepel, méghozzá alapításának 200. évfordulóját! Felemelő érzés számunkra, hogy együtt ünnepelethetünk, jubileumi értekezletünket eme jeles évfordulónak ajánljuk, hozzájárulva az Akadémiai Könyvtár egész éven át tartó bicentenáriumi eseményfolyamához.

Országos értekezleteink hagyományát követve idén is két, jól elkülönülő egységből áll majd a program. A délelőtt a tudományé, a délután közösségünké. A tudományos program keretében előadás hangzik el vendéglátónk, az MTA Könyvtára részéről, és az V. Orvosi Tudományok Osztálya is képviselteti magát. A közös ünnep másik ünnepeltje, a MOKSZ részéről pedig a fentebb említett múltidéző és jövőbe tekintő előadásokat hallhatunk majd.

A délutáni program kiváltképp az ünnep jegyében zajlik. Az elnöki és az EB beszámoló elhangzása és elfogadása után felemelő eseménynek lehetnek részesei a jelenlévők. Ünnepelesen átadjuk – kollégáink közös döntése alapján választott tagunknak – a jubileumi évben alapított Dr. BENDA MÁRIA díjat.

A pontos program természetesen még szervezés alatt áll, így a későbbiekben honlapunkon és közösségi levelezőnkön juttatjuk el a részletes információkat. Ami már most biztos, az a helyszín és az időpont:

JUBILEUMI ORSZÁGOS ÉRTEKEZLET

Dátum: 2026. május 26 – kedd

Helyszín: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár
és Információs Központ
1051 Budapest, Arany János u. 1.

Szeretnénk közösségünk valamennyi tagjával együtt ünnepelni, ezért kérünk minden kollégát, tisztelje meg jelenlétével a Jubileumi Országos Értekezletet, ahol új ismeretekkel gazdagodunk és együtt ünnepeljük szervezetünk 30 éves fennállását. Ebben a három évtizedben mindannyiunk munkája, kudarca, sikere közös történet, legyen közös az öröm is, hogy mindezt megéltük! Bevallom, furcsa, talán mor-

bidnak is nevezhető, hogy záró gondolatként egy ismert sírfeliratot idézek: „*Voltunk, mint ti, s lesztek, mint mi*”. Mégis ez jutott eszembe összegzésként, teljesen átértelmezve az üzenetet. Számomra ugyanis ez nem egy sírfelirat lehangoló keserősége, sokkal inkább a jövőbe vetett hit és egy figyelemfelhívás is egyben. Igen, reméljük, hogy most fiatal kollégáink – amilyenek mi is voltunk egykor – néhány

évtized múlva, amikor olyanok lesznek, mint most mi, hozzánk hasonlóan, az évtizedek tudásának, tapasztalatának esszenciáját átadják majd utódaiknak. Mert hisszük, hogy lesz kinek! És ez nem csak hit, hanem generációs felelősség és kötelesség dolga. Koronázzuk meg együtt ezt a 30 évet, tisztelettel őrizzük gyökereinket és adjuk tovább hivatásunk értékeit – amíg van kitől és van kinek!

„Amit magadért teszel, veled együtt eltűnik, de amit másokért teszel, örökké megmarad.” (Albert Einstein)

155 éve hunyt el kórházunk névadója, Flór Ferenc Egy könyvtár története

VÁRSZEGINÉ FODOR JUDIT

könyvtáros, Kistarcsai Flór Ferenc Kórház Orvosi Könyvtára
orvosikonyvtar@florhosp.hu

Flór Ferencről számtalan formában megemlékeztek már a történelem során. Most azonban egy másik aspektusból állítunk neki emléket, intézményünk és könyvtárunk 47 éve távlatából.

Egy kórház emelkedett ki 1976-1979 között egy, két falu összevonásával létrejött község, Kerepestarcsa határában, egy példás összefogás eredményeként.

A kórházat 1979. március 30-án adták át ünnepélyes keretek között a betegeknek és a dolgozóknak, Dr. Lenner Aladár igazgatása alatt. Ekkor került a kórház falára az alábbi mottó: „Mindent az embe- rekért, mindent az ember javára.” Ezt a nemes mondatot, akár maga Flór Ferenc is mondhatta volna.

1979. április elején megnyílt a kórházban 8 osztály 580 ágygal, melyet pár évvel később 16-ra bővítettek, 5 diagnosztikai részleggel együtt. Ezzel az intézmény 130 ezer ember ellátását vállalta fel. A kórház mellett átadták a 100 férőhelyes nővérszállót, a 210 lakásos lakótelepet, megoldották a dolgozók közlekedését és gyermekeik bölcsődei ellátását.

Az átadás évében 1979 augusztusában megalakult az intézmény orvosi könyvtára. A könyvtár mottója volt: „Minden idő, amit nem haladással töltünk, kárba vész.”

A könyvtár első könyvtárosa az 1979-1997 közötti időszakban Szutor Mária volt, kinek munkáját Dr. Vass László patológus főorvos úr segítette, szakmai tanácsaival. A könyvtár ideális helyre került az első emeleten, világos, jól elosztott terekben. Megkezdő-

dött az állománygyarapítás, a folyóiratbeszerzés. A könyvtár akkori „végleges” formáját 1983-ban érte el, külön helyiségekben volt a munkaszoba, külön a könyvek és külön a folyóiratok. A folyóiratolvasóban 5 számítógép segítette a szakdolgozók tanulmányait és képzését.

1982 meghatározó év volt, mert egy csodálatos honvédfőorvos és sebész nevét kapta az egészségügyi intézmény, Flór Ferencét.

A könyvtár és az intézmény párhuzamosan fejlődött, ahogy bővült a kórház, úgy kapott egyre nagyobb szerepet a könyvtár, az oktatás, amely helyet adott a képzéseknek, kulturális programoknak. Gyűjtőköre szorosan illeszkedett a kórház profiljához, a gyógyító és diagnosztikus munkához. A gyarapítás magyar nyelvű szakkönyvekkel és folyóiratokkal indult és csak később kezdett idegennyelvű szakirodalmat beszerezni. A kezdetektől szokássá vált, hogy a kórház orvosai szívesen ajándékoztak könyveket a szakkönyvtárnak.

A 90-es években a könyvtár olvasóinak száma folyamatosan nőtt és bővültek a könyvtári szolgáltatások, másolással, CD-jogtárral és MEDLINE adatbázissal.

A folyóiratok drágulásának következtében mérlegelni kellett azt, hogy csak az adott szakma legfontosabb folyóiratait rendelik tovább.

A 90-es évek végén 2900 körül volt a könyvállomány kötetszáma.

1997-2013 között Kozma Zoltánné (Terike) vette át a könyvtár vezetését. A könyvtár 2002-ben

felkerült a Könyvtári Intézet által közzétett Nyilvános könyvtárak jegyzékébe. A következő 10-12 évben a helybenhasználat, a megújuló számítógépek segítették a tanulást és a kutatást. Külön rendszeres képzést szerveztek az internethasználat elsajátításához. Ebben az időszakban, a könyvtár rengeteg támogatott szakkönyvhöz, magáncégek által finanszírozott külföldi folyóirathoz jutott hozzá. A MEDLINE, 2003-2007 között ingyenesen volt elérhető. 2007-ben készült egy felmérés az adatbázisok használatával kapcsolatban, mely alapján a PubMed, MEDLINE, EBSCO, OVID, Medscape voltak a legnépszerűbbek. Még ebben az évben, a közbeszerzési törvényben meghatározottak által, kedvezményesen lehetett külföldi folyóiratokra előfizetni az Interacta-n keresztül. 2008 körül rengeteg tudományos könyv beszerzésére került sor és a szakmailag legfontosabb lapok jártak ebben az időszakban.

A 2010-es évek elején a gyarapodás lelassult, a finanszírozási költségek elmaradtak, lefeleztettek. Egyre nagyobb teret kapott a könyvtárközi kölcsönzés.

Kozma Zoltánné én, Várszeginé Fodor Judit váltottam 2013. július 2-án. A következő években még rendeltünk magyar folyóiratokat és az Interacta-n keresztül 3-4 külföldi folyóiratot, a szakkönyvekhez pedig könyvtárközi kölcsönzés útján fértünk hozzá. Majd következett egy struktúraváltás, helyhiány és szűkös anyagi források eredményeként. Ehhez alkalmazkodva a könyvtár megvált állományának

egy részétől és belevágott egy digitális irányú fejlesztésbe, mely első lépéseként hozzájutottunk az ARCANUM adatbázishoz, ekkor még ingyenesen. Ezt követte az MTA AKJournals folyóirat adatbázisának beszerzése. Ezt pedig kitűnően egészíti ki a MeRsz adatbázisa. Természetesen az adatbázisok mellett az irodalomkutatásra irányult és irányul a legnagyobb fókusz, melynek eredményeihez a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ), zárt levelezési listáján keresztül kérhetünk segítséget a könyvtáros kollégáktól. Ezúton szeretném megköszönni, hogy mindig számíthatunk rájuk és a kéréseink pillanatok alatt teljesítésre kerülnek. Ez a motorja a mi könyvtári létünknek. Flór Ferenc neve 1982 óta intézményünk minden névváltozásában szerepel szilárdan és megingat-

hatatlanul, mementóként a szó legnemesebb értelmében, mely nem hagyja nagyjainkat elfelejtetni az utókor számára.

Források:

https://adt.arcanum.com/hu/view/PestMegyeiHirlap_1979_03/?query=kerepestarcsai+k%C3%B3rh%C3%A1z+%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9se&pg=325&layout=s

https://adt.arcanum.com/hu/view/EgeszsegugyiDolgozoLetelet_1979/?query=+eg%C3%A9szs%C3%A9g%C3%BCgyi+dolgoz%C3%B3+kerepestarcsai+k%C3%B3rh%C3%A1z&pg=43&layout=s

https://adt.arcanum.com/hu/view/EgeszsegugyiDolgozoLetelet_1983/?query=eg%C3%A9szs%C3%A9g%C3%BCgyi+dolgoz%C3%B3+19

83+december&pg=136&layout=s
https://adt.arcanum.com/hu/view/PestMegyeiHirlap_1982_07/?query=pest+megyei+h%C3%ADrlap+1982.+j%C3%BAlius+21.&pg=356&layout=s

https://adt.arcanum.com/hu/view/PestMegyeiTanacsKozlonye_1981/?query=Besz%C3%A1mol%C3%B3+a+kerepestarcsai+k%C3%B3rh%C3%A1z+m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9s%C3%A9r%C5%91l&pg=109&layout=s

25 éves a Pest Megyei Flór Ferenc Kórház/ szerk.: Dr. Becske Miklós. Kistarcsa, 2004.- pp.155-160. [Jubileumi kiadás]

30 éves a Pest Megyei Flór Ferenc Kórház/ szerk.: Dr. Becske Miklós et. al. Kistarcsa, 2009.- pp.109-115. [Jubileumi kiadás]

120 ÉVE SZÜLETETT GOTTSEGEN GYÖRGY, AZ ORSZÁGOS KARDIOVASZKULÁRIS INTÉZET NÉVADÓJA

KARTALI ZSANETT
oktatási koordinátor

Az Intézetet 1957-ben alapították Gottsegen György kezdeményezésére és közbenjárásával, de akkor még csak az István Kórházi III. Belosztályából állt, a sebészeti osztályt szeptemberben helyezték el az István Kórház II. Sebészeti Osztályának első emeletén. Az első szívműtétet (egy zárt commissurotomiát) 1957 decemberében végezték el. Ekkor még különböző épületekben elhelyezett, országos feladatokkal megbízott fővárosi intézmény volt, Országos Kardiológiai Intézet néven. Gottsegen 1965-ben bekövetkezett halála után dr. Gábor Györgyöt nevezték ki igazgatónak, aki megtervezte és felépíttette a kilencemeletes kórházépületet, amit 1977-ben adtak át. 1997. június 20-án ünnepelték az Országos Kardiológiai Intézet alapításának 40. évfordulóját, ekkor vette fel az intézet a Gottsegen György Országos Kardiológiai

Intézet nevet. 1999-ben adták át a Gyermekszív Központ új épületét.

Az 1957-es alapításkor az Intézetnek még nem volt saját könyvtára, ennek kialakítása Ghyzcsy Kálmán nevéhez fűződik, aki törekedett arra, hogy az országos feladatot ellátó intézménynek helyi elérhetőségű, önálló szakmai könyvtára lehessen. A könyvtár gyűjtőköre elsődlegesen kardiológiai témájú.

Gottsegen György volt az egyetlen belgyógyász Magyarországon a II. világháború utáni időszakban, aki felismerte, hogy új világ kezdődik a kardiológiában, amiben az invazív diagnosztika elengedhetetlen. Életének további részét az Intézmény alapjai lefektetésének szentelte, miközben itthon és nemzetközileg is elismert szaktekintély vált belőle a kardiológia területén.

Egy neves győri polgári család (Felpéczi Petz Aladár halálának 70. évfordulója kapcsán)

VESZPRÉMI KÁROLYNÉ

Győr-Moson-Sopron Vármegyei Petz Aladár Egyetemi Oktató Kórház
Orvostudományi Szakkönyvtár, Győr
(petzmedlib@gmail.com)

2026. február 27-én – halálának 70. évfordulóján – Petz Aladár-ra emlékezünk, a győri megyei kórház névadójára, a kórház volt igazgatójára, a méltán világhírű sebész orvosra, feltalálóra.

A győri kórház 1956 előtti története, fejlődése a két Petz, Petz Lajos és Petz Aladár, apa és fia elhivatottságának, profizmusának, kitartó szakmai munkájának köszönhető.

Munkám célja, nem Petz Aladár életrajzát részletezni, hiszen 2016-ban az Orvosi Könyvtárakban, majd 2017-ben az Orvosi Hetilapban is jelent meg írásom (ez utóbbi társszerzőségben) Petz Aladár életéről. Jelen esetben inkább az édesapa, Petz Lajos alakját és a család emlékezetét szeretném felidézni, illetve rámutatok az idősebb és ifjabb Petz életének néhány párhuzamos pontjára, arra, milyen szülői és családi háttér segítette az ifjabb Petz doktort ahhoz, hogy ne csak helyi és országos szinten, hanem nemzetközileg is ismert és elismert orvossá váljon.

Petz Lajos, a kórházteremtő orvos

Az édesapa – dr. Felpéczi Petz Lajos (Győr, 1854. március 1. – Győr, 1932. június 21.) – magyar királyi egészségügyi főtanácsos, városi tisztii főorvos, Győr szabad királyi város felsőházi tagja, a mai győri Zrínyi út, Szigethy Attila út, Baross Gábor út és Petz Lajos utca által határolt területen elhelyezkedő egykori Szentháromság Közkórház igazgató-főorvosa 1884-től 1922-ig. Máig a kórház megteremtőjeként,

kórházépítőként gondolunk rá. A Petz família Bajorország Kinding nevű településéről származik. Petz Lajos felmenői közül ükapja „chirurgus civicus”, azaz polgári seb orvos, dédapja szintén seb orvos volt. Édesanyja révén Deák Ferencsel is rokonságban állt, mivel Petz Lajos nagyanyja és Deák Ferenc édesanyja testvérek voltak. Győrben az elemi iskola végeztével a „kis Petz” – ahogy társai nevezték – a Bencés Gimnáziumba iratkozott be, majd Bécsben szerezte meg az orvosi oklevelet 1877-ben. Ezt követően Budapesten a Rókus Kórház Sebészeti Klinikáján dolgozott, majd 1881-ben kezdte meg győri pályafutását. 1884-ben – harmincegy évesen – már a Szentháromság kórház igazgatójaként és győri tisztii főorvosként ténykedett.

Ezzel egyidőben vált házas emberré.

Feleségét, az anyai ágon ír felmenővel bírónő Beszedits Rózát Budapesten ismerte meg. Beszedits Róza 1876-ban kitűnő eredménnyel végezte el a népiskolai tanítónői képzést, megismerkedésükkor tanítónőként dolgozott. 1884-ben kötöttek házasságot, ezután Győrbe költöztek. 1884-es házasságkötésük után a gyermekáldás nem sokáig váratott magára, viszonylag rövid időközönként öt gyermekük született:

1885. május 6-án hosszú vajúdas után halva született meg első gyermekük,

1886. július 13-án világra jött Margit, majd

1888. december 10-én született Aladár fiuk,

1890. szeptember 13-án megszületett Ilonka nevű leányuk, akit viszont háromévesen egy betegség miatt vesztek el, végül

1891. október 20-án született meg Edit nevű leányuk.

Felnőttként Margit grafikusként és festőművészként szerzett elismerést, Aladár az igazgatói székben utóda és a gyomorvarrógép korszerűsítése révén világhírnevet szerzett sebész lett, Edit pedig férjhez ment, és négy kis unokával aranyozta be a nagyszülők életét.

1886-ban Győr életét a kolerajárvány határozta meg. A járványt 1886 novemberén sikerült végleg leküzdni, csaknem három hónapig tartott. A hatékony járványellenes küzdelem megszervezésben a legfőbb érdem Petz Lajosé volt, bizonyítva, hogy városi főorvossá történt kinevezése helyes és szerencsés döntés volt.

A kiegyezés utáni korszakot Győrben is a társadalmi fejlődés és átalakulás, a polgárosodás, a gazdaság megerősödése jellemezte. A betegellátásban ez új szemléletet hozott. Egyre kevésbé volt tartatható a régi felfogás és gyakorlat, hogy a kórházba csak az elesettek és vándorlegények mennek – gyakorta életútjukat bevégezni. Az 1880-as években a tehetős polgárokat még otthonukban kezelték, ápolták, gyógyították. Ezt azonban egyre inkább felváltotta az intézményes keretek közötti gyógyítás igénye és szükségessége.

1886 után a kolerajárvány leküzdésének köszönhetően érkező társadalmi elismerés Petz számára olyan tekintélyt biztosított,

melynek segítségével egy új, még nagyobb feladatot vállalhatott.

1749-ben Mulartz János Henrik és felesége létrehozta, megalapította a győri ispotályt. Az alapítás után eltelt közel 150 év a kórház-épület felett sem múlt el nyomtalanul. A közeli Rába folyó gyakori áradásai alkalmával előfordult, hogy félméteres vízből kellett a betegeket kimenteni. Az alacsony termék padlója az utca járdaszintje alatt húzódott. Egyetlen fürdőszobáját nem lehetett fűteni, így az télen használhatatlannak bizonyult.

Ezekkel a kórházi állapotokkal szembesült Petz Lajos, amikor kinevezését követően kórházigazgatói hivatalát 1884. december végén elfoglalta. Petz doktor első intézkedései között egy külön műtőszoba kialakítása szerepelt. Ezt megelőzően a kórházban a műtétek amputációkból, kelevények, gennyes elváltozások kezeléséből és kisebb beavatkozásokból álltak, amely beavatkozások a betegszobában történtek. Keserűen írt húsz évvel később egyik beadványában az akkori állapotokról:

„Megválasztásomkor, 1885-ben a kórházigazgatói teendők naponta negyedórai elfoglaltságot adtak. A kórház és a börtön fogalma akkor egymástól alig volt megkülönböztethető. Igaz, hogy erre a régi kórház bőségesen rá is szolgált. Beteganyaga alig volt, itt-ott egy-két heveny kóros eset, amelyik a kórházat már éppen ki nem kerülhette. Ebbe a kórházba még csak be is járnai büntetésszámba ment.”

1888-ban kezdte meg kórházépítő-szervező tevékenységét. Az új győri kórház megépítéséért pártolókat keresett, fáradhatatlanul írta leveleit és agitált. A kórház tervezését illetően figyelme minden részletre kiterjedt, a kórház helyének megválasztásától kezdve a modern külföldi kórházak műkö-

désének tanulmányozásáig. Saját költségén tett tanulmányutakat Németországba az ottani egészségügyi ellátás feltérképezésére. A győri kórház esetében a németországi minta alapján javasolta a pavilonrendszerű elrendezést. A kórház építésének programját 1893 februárjában nyújtotta be a Kórházépítő Bizottságnak.

Hosszú évek után, kifogyhatatlan energiát beleölve, céltudatos munkájának és kitűnő szervezőképességének eredményeként, 1894-ben elkezdődött az új Szentháromság Közkórház építése, 1895. november 3-án zajlott le a kórházavatató ünnepség.

Petz szívós kitartásának köszönhetően egy, a kor elvárásainak megfelelő, pavilonrendszerű, modern kórház épült fel megvalósítva a Győrben és vonzáskörzetében élők megfelelő szintű ellátását, ápolását, gondozását.

Az 1895-ös avatást követő évtizedekben hamar szükségessé vált a már meglévő pavilonok számának gyarapítása. 1909-re elkészült a kórház bővítés, és teljes lett a Szentháromság Kórház épület-együttes hét pavilonja. Petz Lajosnak azonban határozott célja volt egy különálló sebészeti osztály megteremtése. Kezdetben még egyazon épületben működött a belgyógyászat, a sebészet és a szülészet is. 1910-ben alakították ki azt a sebészeti pavilont, amely lényegében 1957-ig működött sebészeti osztályként.

Az első világháború és a Tanácsköztársaság kora nehéz időszakot hoztak a kórház életében. A győri közkórház a Magyar Vöröskereszt Egylet kiegészítő kórházaként is működött, ebből fakadóan a kórháznak nem csak a civil lakosság, de a katonák kezeléséről is gondoskodnia kellett. Ebből a célból két nagy katonai barakk épült fel a kórház területén.

Ezzel párhuzamosan igazgatóként

Petz folyamatosan küzdött a gázszolgáltatás hiányával, a szénhiányból fakadó fűtésihiánnyal, az akadozó vízellátással. A végsőkig lerongyolódott fehérneműkészlet, a szappan-, gyógyszer-, kötszer- és élelmiszerhiány, a gyors infláció, a felszerelés hiányosságai, valamint az állandóan napirenden lévő lopások, betörések mind-mind nehezítették a kórház rendes napi üzemben tartását.

Az I. világháború során tanúsított erőfeszítéseit két hadi kitüntetéssel is értékelték.

Az apja nyomdokain haladó fiú, Petz Aladár

Az I. világháború alatt, Petz Aladár már végzett orvos, aki Pesten az I. sz. Sebészeti Klinika díjtalan műtőnövendéke Dollinger Gyula professzor mellett.

Apjához hasonlóan, Petz Aladár is aktív orvosként vett részt az I. világháború alatt zajló eseményekben. Viszont Petz Lajossal ellentétben ő nem hazai körülmények között, hanem a szerb és olasz harctéren tábori egészségügyi szolgálatban töltött 40 hónapot, majd 1917-től egy motorizált sebészcsoporthoz főorvos parancsnok lett. Szintén több háborús kitüntetés birtokosaként folytatta orvosi munkáját a háború végeztével.

A háború után Magyarországon hatalomra tört proletárdiktatúra elmozdította hivatalából a város kórházigazgatóját is. Petz Lajosnak és családjának bántódása azonban nem esett a tanácsuralom alatt. 1919. augusztus 7-én a város frissen összeült tanácsa Petz Lajost visszahelyezte hivatalába. A korábbi évtizedekben végzett megfeszített munka, a háború, valamint a proletárdiktatúra alatti rémuralom által kiváltott számtalan izgalom az életének hatvanhatodik évében lévő Petz Lajosnak már sok volt. 1920-ban megkezdte

nyugdíjba vonulásának előkészítését. Ezzel párhuzamosan viszont még a megnövekedett feladatokra tekintettel előterjesztést is tett a kórház fejlesztésére.

1922-ben látta elérkezettnek az időt a visszavonulásra. Élete 68. évét élte, az orvosi pályán negyvenöt évet töltött, ebből negyvenegyet Győrött. Nyugalomba vonulásakor a kórházigazgatói posztra Győr város közgyűlése pályázatot írt ki, amely pályázat nyerteseként fiát, dr. Petz Aladárt nevezték ki a kórház új vezetőjévé és sebész főorvosává. Ekkor Petz Aladár még nem töltötte be harmincnyedek életévét, alig néhány évvel volt idősebb, mint ahány évesen édesapja kapta meg annak idején kórházigazgatói kinevezését.

Az atyai példát hűen követve már 1922 őszén terjedelmes kórházfejlesztési tervet dolgozott ki, amelyet 1925 és 1928 között valósított meg. Ennek köszönhetően emelkedett a kórházi férőhelyek száma 320-ról 700 ágyra, valamint újonnan épült osztályokkal bővült a betegellátás. Megépült a fertőző betegek osztálya, egy új belgyógyászati osztály, az ideg- és elmeosztály, egy gyermekosztály és bőrosztály. Emellett még számos fejlesztéssel tette modernebbé a kórházat. Csak néhány a sok közül: hűtőkamrát építtetett a proszek-túra épületébe, portás- és gondnoki lakások kerültek kialakításra, felépült a fertőtlenítőépület, a konyhai pavilon, leaszfaltozták a pavilonokat egymással összekötő utakat, sőt az épületegyüttes mai napig álló kőkerítése is ebben az időszakban készült el.

Petz Aladár az I. világháborúban fiatal orvosként vett részt, a II. világháború nehézségeivel viszont már a kórházáért, a személyzetért és a betegeiért felelősséget vállaló igazgatóként kellett szembenéznie. Hogy a II. világháború idején nem

rombolták le és nem fosztották ki a kórházat, az kizárólag az ő hősie és nagyon határozott fellépésének volt köszönhető. Elszántságára példa, hogy amikor 1945. március 28-án német tüzérségi egységek és a nagy német Tigris tankok hajnalban beszivárogtak a városba és a kórház két oldalán álcázott tüzelőállásokba helyezkedtek, felmérte, hogy ebben a helyzetben a kórházból rövid idő alatt csak üszkös romhalmaz maradhat. Azonnal felkereste a német főparancsnokot és határozottan tiltakozott az ellen, hogy a kórházat jelző genfi Vöröskereszt-lobogó tövében ágyúkkal és tankokkal szálljanak meg. Konkrét ígéretet ugyan nem kapott, de hála határozott fellépésének, a német tüzérség hamarosan elvonult.

Ugyanez az elszántság vezette akkor is, amikor a kommunista hatalomnak mondott nemet a kórházban dolgozó apácák eltávolítására irányuló parancsnak. Ha úgy hozta a szükség, akár élete árán is védte épületeit, műszereit, a betegeket és dolgozókat egyaránt, hiszen szerette kórházát, amihez a családi tradíción túl emlékei és komoly eredményei is kötődtek.

1950-ben a kommunista párthatalom – ahogy a Tanácsköztársaság idején apját – úgy Petz Aladárt is megfosztotta igazgatói címétől. Mivel a szakma kiállt mellette, igazgatóként ugyan nem dolgozhatott tovább, de a Sebészeti Osztály vezetése továbbra is kezében maradt, sőt a pár évvel korábban megalakult „Nyugat-dunántúli Sebész Szakcsoport” elnökeként is aktívan dolgozhatott tovább. Rövid idő alatt számos tudományos ülést és több nagygyűlést rendezett, amelyek gazdag programjakkal a sebészek körében mindig nagy érdeklődést váltottak ki.

Apa és fia, két nemzedék, de kórházigazgatói munkájuk során

ugyanaz a felelősségtudat, elszántság, körültekintő precizitás jellemezte mindkettejüket.

Közösségi szerepvállalás

Kórházigazgatói és tiszti főorvosi feladatai mellett Petz Lajos szülővárosának közéletében is aktív szerepet vállalt. Csak néhány példa erre:

Részt vett a városi közgyűlés munkájában.

Napi munkája mellett előadásokat tartott, felolvasóesteken vett részt. Számos sikeres előadása közül az egyiket a Győri Olvasóegylet résztvevői számára az akkor oly felkapott „hypnotizmus” témájában tartotta, előadása nyomtatásban is megjelent.

Az Önkéntes Tűzoltó Egylet Tiszteletbeli Orvosa lett.

1885-1892-ig közegészségtant tanított a Győri Jogi Akadémián.

A fentiekén túl Petz Lajos megszervezte a gyári dolgozók orvosi ellátását.

Az Országos Közegészségügyi Egyesület győri fiókjának titkáráként foglalkozott az elhagyott gyermekek ügyével. 1885-ben az új kórház közelében szeretetház felépítését javasolta a veszélyeztetett kisgyermek és a nehéz munkát végző terhes anyák befogadására.

Foglalkozott az egészségügy, az orvoslás problémáival. 1901. november 17-én, a vidéki kórházak igazgatói tanácsülésén Petz Lajos olyan kérdéseket vetett fel, amelyek megoldásához az elmúlt százhusz év sem volt elegendő:

„Silány díjazás, nagy felelőség és a sok munka alkotja azon egyoldalú tényezőket, amelyek a kórházi orvos tevékenységét szabályozzák.”

1908 februárjában a washingtoni tuberkulóziskongresszus magyar nemzeti bizottságának lett tagja. Irodalmi, orvosi és kórházügyi működése elismerésül a buda-

pesti Királyi Orvosegylet levelező tagjává választotta.

1913 decemberében a Magyar Vöröskereszt ápolónői tanfolyam szervezésére kérte fel. 1914-1915-ben összesen 98 önkéntest képeztek ki. Ezek között az önkéntesek között volt Petz egyik leánya, Edit is, a második turnusban pedig Petz doktor felesége is elvégezte a tanfolyamot, hogy a háborús sebesültek ellátásában részt vehessenek. A Magyar Vöröskereszt mindkettejüket ezüst emlékéremmel tüntette ki.

Az idősebb Petz doktor nyugalomba vonulása után sem pihent, számos közfeladatot látott el ekkor is, többek között 1931–1936 között Győr város felsőházi tagjaként vett részt a közéletben.

Petz Lajos számos írása jelent meg az orvosszakmai lapokban, cikkezett a helyi sajtóban, könyveket írt.

Jelent meg könyve az 1886-os győri kolerajárványról, foglalkozott korának közegészségügyi gondjaival, a tbc elleni intézkedések szükségességével. Kutatómunkát folytatott Győr zenei életének múltjáról és jelenéről, melyet szintén könyv formájában adott közre.

Az 1897 augusztusában megrendezett moszkvai nemzetközi orvoskongresszuson történő részvétele ihlette az utazási élményeiről íródott lírai hangvétellű „Muszka földön át” címmel megjelent írását.

Ahogy apja, úgy Petz Aladár is számos közlemény és kiadvány szerzőjeként vált ismertté hazai és nemzetközi szinten egyaránt. Az apai minta ezen a területen is érvényesült, széles látókörrel bíró emberként számos témában nyilatkozott meg. Nemcsak sebészorvosként jelentek meg közleményei, többek között írt korának aktuális kórházi, szervezési, egészségpolitikai problémáiról

is, de természetesen megjelentek munkái találmányairól és helytörténeti kutatásairól is.

Petz Lajos és fia egyaránt a Magyar Sebésztársaság tagjaként rendszeres résztvevői voltak a társaság rendezvényeinek, sok esetben előadóként; vagy épp valamilyen tisztségbetöltése révén vettek részt a társasági munkában.

A polihisztor Petz Lajos

A hétköznapiok fáradalmait is munkával, mégpedig kétkezi munkával szerette kipihenni. Ennek színtere a család Csanakhegyi birtoka, nyaralója volt, ahol kellemes, maga alakította környezetben hódolt a különböző kétkezi mesterségeknek. Szinte szakképzett asztalosnak volt mondható, példa erre, hogy a birtokon fából vízátemelők berendezést épített, vagy például az ének- és zeneegyleti előadásokhoz székeket készített. Unokája, dr. Vidonyi Miklós nyugalmazott sebész főorvos szavai szerint nagyapja nemcsak az egészségügy területén jeleskedett, minden érdekelte. Otthonosan mozgott a könyvkötészet, a kertészet-szőlészet, az asztalosmesterség, a zene és a zongoraművészet területén. Az unoka, aki tizenkét éves volt,

mikor Petz Lajos elhunyt, bevalása szerint tőle tanult meg zongorázni és a „szelíd, mindenkivel közvetlen” nagyapától sajátította el a munka megbecsülését is. Gyakorlatilag mindenféle dolog megjavításában tudósnak bizonyult. Műszaki érdeklődéséből fakadt, hogy mindenütt a praktikusabb, a jobb megoldást keresse. Erről tanúskodnak a Xantus János Múzeum Petz-hagyatékában található szabadalmi is.

Az a tény, hogy fia, Aladár is otthonosan mozgott a szabadalmi hivatalok bürokratikus útvesztőjében, nem véletlen. Édesapja ugyanis számos találmányt jegyzett, de ezek nem orvosi vonatkozásúak. Győrben Petz Lajos birtokolt elsőként autót, egy Darag féle a cilindres automobil. Az akkori épített autók nyitott felépítésűek voltak, s mivel a doktor vékony, törékeny alkatánál fogva fázósabb lehetett az átlagnál, a kocsira többféle zárt felépítményt tervezett, ezzel téve praktikusabbá, komfortosabbá a használatot. Az 1900-as évek elején több szabadalmi leíratot adott be, köztük a „Szerkezet nyitott automobiloknak csukottakká való alakítására” elnevezésűt.

Petz Lajos egyik legismertebb szabadalma, a Kolumbus egyetem

Petz Lajos automobilja

(A kép forrása: Nagy I. Emlékezés dr. felpénczi Petz Lajosra, Győr, 2004.)

csukott automobil kocsiszerkezet. A találmány tárgyát képező szerkezet kapcsok és reteszek segítségével a nyitott automobil amerikai vászontetővel fedett csukott kocsi alakítja át, ennek nyolcfajta változatát dolgozta ki. 1910-ben még két másik szabadalma is napvilágot látott, az egyik a „Védőburkolatok pneumatikus abroncsok légtömítői számára” elnevezésű találmányához, a másik a „Fűtőberendezés automobil kocsiszekrények részére”, amely a kocsiszekrények fűtésére volt alkalmas úgy, hogy erre a motorhenger hűtővizét használta fel. Mint technikai újdonságokra fogékony ember, saját maga is megtanult vezetni.

Az kreatív újító vénát, a műszaki irányultságú érdeklődést örökölte fia is, aki találmányával, a gyomorvarrógéppel, szerzett komoly nemzetközi hírnevet. A gyomorvarrógép addig használt változatát úgy alakította át, hogy a szerkezet használatával csökkent a műtéti idő és a gyógyulási idő, a megbiztonság viszont emelkedett. Technikailag a szerkezet egyszerűbb és könnyebb kezelhetősége jelentett nagy előrelépést. A ma használatos modern gyomorvarrógépek többségének működése szintén a Petz féle gépen alapul. Találmányára mind a mai napig hivatkoznak a nemzetközi szakirodalomban, de megjelenése idején, számos külföldi szaklapban reagált igen pozitívan a szakma, olyannyira, hogy a Petz névből német nyelvterületen még ígét is képeztek. A „durchpetzen” vagy magyarul „petzelés” a gyomorvarrógép használatát jelentette. De, ahogy azt életrajzában láttuk, egyéb találmányok is fűződnek nevéhez, amelyek szintén a gyógyászatban használatos eszközökként segítették a betegek gyógyulását.

A nyugalomba vonulás utáni idők

Petz Lajos életét nyugdíjazása után a zene töltötte ki. Helytörténeti kutatásainak eredményeképpen megírta Győr város zenei életének negyyszázhuszonkilenc évet átfogó történetét.

Zeneszeretete egész életén át végigkísérte, kiválóan játszott zongorán. Eleinte a saját lakásukban, maguk örömeire szolgáló duót, majd triót hozott létre. Célját, egy huszonhárom fős zenekar létrehozását 1926-ban sikerült megvalósítania. A győri zenei egyletnek éveken keresztül nem csak tagjaként, elnökeként is működött. Az édesapa zeneszeretét az egész családnak továbbadta, a zenei egylet életében a családtagok, így Aladár is aktívan vett részt.

Természetesen, apja nyomdokain járva, a helytörténeti kíváncsiság Petz Aladárt is magával ragadta. Gondoljunk csak a győri kórház történetéről írott nagyon alapos és részletes könyvére, amely nemcsak kórház-történet, de egyben korrajz is. Komoly kutatásokat folytatott a győri egészségvédelmi munka múltjával és az Országos Közegészségi Egyesület Győri Fiókjának 1887-től 1895-ig terjedő működésével kapcsolatban is, de utalva a vele való rokonságra, jelent meg munkája a Győri Szemle c. lapban Deák Ferenc győri vonatkozású családi levelei címmel is. Számos más lapban is találkozhatunk Petz Aladár nevével mint helytörténeti kutatások és írások szerzőjével.

Petz Lajos sokfelé ágazó érdeklődése és tehetsége a műértés, a műgyűjtés irányába is kiterjedt. Talán ennek a ténynek köszönhető az is, lánya, Margit is a képzőművészet felé fordult. Mint grafikus és festőművész számos magyar és nemzetközi kiállításon vált sikeresé, 1913-ban Budapesten rajz- és

festőtanfolyamot is indított, majd New Yorkban folytatta képzőművészeti tevékenységét.

Néhány fénykép őrzi Petz doktor dolgozószobája belsejét, melyeken látható, hogy a falakat a menyhonyeztetig festmények borították.

A gondoskodó és szerető társ és a leszármazottak

Petz Lajos felesége, Beszedits Róza az együtt eltöltött csaknem öt évtizedben mindenben férje odaadó társa volt. Élete végéig támogatta, mellette állt, a háztartás és gyermeknevelés minden gondját levette a válláról, hiszen a legtöbb esetben még esténként is a kórház ügyeinek intézése kötötte le Petz Lajost.

Az évek során folyamatosan segítették egymást, hasonló nézeteiket vallottak, gondolkodásmódjuk megegyezett, szükségesnek tartották, hogy segítsenek a rászorulókon, a gyerekeken és elesetteken, mindketten a humanum elveit tartották szem előtt. Beszedits Róza folyamatos segíteni akarása nem volt megkérdőjelezhető; ezért követte férjét tanulmányújtaira, vagy végezte el a már korábban említett önkéntes vöröskeresztes tanfolyamot, majd tevékenykedett önkéntes ápolónőként is az I. világháború alatt. Róza asszony azonban nemcsak feleség és családanya, de elhivatott tanítónő is volt. Bár házassága alatt nem dolgozott hivatásában, gyakorta vetette papírra gondolatait. Első írását „A tanulók szellemi megterheléséről” 1897-ben a Pannonia Nyomda adta ki. Jelent meg írása a Nemzeti Nőnevelés című lapban is, mely visszatükrözi a gondolkodó és gondoskodó ember szemléletmódját.

A felelősségtudat, a széles látókörű, humanista gondolkodásmód és az ezt övező szülői szeretet határozta meg a Petz gyerekek életét,

ezért válhattak mindannyian sikeressé abban, amivel foglalkoztak: Margit a képzőművészetben, Aladár az orvoslásban, Edit családayaként.

Sajnos Margit és Aladár nem váltak szülőkké, a Petz nevet Edit (dr. Vidonyi Sándorné) négy gyermeke vitte tovább. Edit fia, dr. Vidonyi Miklós, nagypjához és nagybátyjához hasonlóan szintén sebész főorvos lett. Unokája, a család egyik élő leszármazottja, Palásti Dóra, Londonban él.

Lébényi Zoltán Lőrinc mosonmagyaróvári vegyész-mérnöknek Petz Lajos dédapja volt. Szüleivel 14 éves koráig gyakran megfordult a neves ősöknél, bár – mint elmondta – nagybátyja, Petz Aladár élete nagy részét a kórházban töltötte, a hivatásának élt, sokat nem találkozott, de a gyomorvarrógép saját életében a húzóerőt jelentette, ezért is szeretett volna mindig valami nagyot, hasznosat alkotni.

Petz leszármazott – Petz Edit dédunokája – a Győrben élő Klesitz (Szűcs) Piroska is, aki szakmabeliként, a győri Kovács Margit Iskola és Művelődési Központ könyvtárosaként dolgozott három évvel ezelőtti nyugdíjazásáig. Az ő életében – Margithoz hasonlóan – szintén jelen van a képzőművészet, grafikusként és fotósként is jegyzik nevét.

Az utókor hálája

Petz Lajos doktor 1932. június 21-én hajnalban elhunyt. Korának igazi polihisztora volt. Szerető férj, odaadó családapa, tudós orvos és biztos kezű sebész. Az országgyűlés felsőházának tagja, a zongora művésze, finom ízléssel bíró műgyűjtő, híres természetkedvelő, a technika újdonságai iránt fogékony, a közösség érdekeit szem előtt tartó közéleti ember. Odaadó munkálkodásának elismerésére még életében több alkalommal is sor került.

Kitüntetései is arról árulkodnak, hogy tevékenységét számos helyen értékelték: az I. világháború alatti munkájáért érdemelte ki a II. osztályú polgári érdemkeresztet és a II. osztályú vöröskereszt díszjelvényt. Aktivitásával kiérdemelte a Signum Laudis kormányzói elismerést.

Érdemeit elismerte I. Ferenc József király is és megkapta az elismerést Győr városától is.

Előbbi az 1913. augusztus 20-ki keltezésű okiratban „Felpéczi” előnévvel a közegészségügy terén teljesített szolgálata elismerésül díjmentesen nemesi címet adományozott dr. Petz Lajos és utódai számára. Petz a nemesi címet többször megkérve nyerte, ötödik alkalommal támogatást kért dr. Rottenberger Gyula főtörzsvostól, aki gondolkodás nélkül fordult a hadügyminiszterhez a kitüntetés ügyében, így a kedvező ajánlás megtette hatását.

A nemesi címer
(A kép forrása: Nagy I. Emlékezés
dr. felpéczi Petz Lajosra, Győr, 2004.)

Győr városa háláját és tiszteletét úgy fejezte ki, hogy 1928-ban az akkor még fejlesztés alatt álló Szentháromság Közkórház északi oldalán húzódó név nélküli, 18-as számmal ellátott utcát dr. Petz Lajosról nevezte el. Az, hogy életében valakiről utcát nevezzenek el, a legkritikább események egyike, amely a közösség legmagasabb fokú elismerését tükrözi.

Temetése másnapján a Győri Hírlap aprólékos részletességgel számolt be a temetés körülményeiről, a megjelentekről és méltatta személyét, munkásságát: „Június 21-én meghalt, 22-én már bezárult fölötte a sír; mintha ez a gyorsaság és pontosság az egészségügyi főtanácsos utolsó rendelkezése szerint történt volna. Mert egész életét ez az önmagában rejlő, fegyelmezett energia jellemzi. Ezt kívánta másoktól is, szívesen megalkuvás nélkül. Ez az energia szerezte meg méltóságos rangjait, munkaeredményeit, kitüntetéseit. Ez volt az ő igazi nemeslevele, amellyel az örökkévalóságba lépett s, amely a halál megsemmisítő törekvéseit is megsemmisíti. Értékes talentumai voltak, amelyeket most szembeállított a serral s rárakott a mérlegre, amely az ő emberi értékét méri meg.” Az ő lelki méltósága nagyobb volt, mint testi erőinek hanyatlása. A temetés napján s az emlékezés vissza-visszatérő napjaiban újra példának állítjuk az ő kötelességteljesítésének szinte törhetetlenségét. Nagy tanítómesterének, Billrothnak és klasszikus társainak szelleme élt és növekedett benne. Tőlük szerezte azt a magasban járó vezérlő tulajdonságokat, amelyekkel Győr város egészségügyének új korszakát nyitotta meg.”

Az elismerést nemcsak saját kortársai adták meg számára, az utókor sem felejtette el a kórházépítőt. 1963-ban Győrben megkezdte működését a Kazinczy Ferenc Gimnázium épületében az Egészségügyi Szakközépiskola, majd 1986-ban önálló épületet kapott. 1990-ben az iskola felvette Petz Lajos nevét. 2006-ban az iskola működése megszűnt, majd később a Széchenyi István Egyetem itt kezdte meg a diplomás ápolók képzését Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális Intézet néven. Saját könyvtáram, ahol e sorokat írom, szintén ebben az épületben működik.

Időközben az elnevezés változott, de az épület előtt álló Petz Lajos mellszobor gondoskodik az emlékezetről.

Felpécen, a Győrhez közeli kis faluban, ahonnan a Felpéci nemesi előnév ered, 2003-ban szintén utcát neveztek el róla. Ugyancsak

elneveztek egy utcát Ménfőcsanakon (korábbi nevén Csanakhegy, ahol a Petz család birtoka állt) is Petz Lajosról, bár ez az utca a falu Győrhez történő csatolásával más nevet kapott.

A győri Petz Aladár kórházban a kórházépítő doktor emlékét emléktábla őrzi, illetve 2018-ban intézmény megalapította a Petz Lajos életműdíjat, amely a kórház egyik legmagasabb szakmai elismerése az intézmény kiváló dolgozói számára. A díjat általában a Ssemelweis-nap alkalmából rendezett ünnepségen adják át azoknak az orvosoknak vagy szakembereknek, akik évtizedeken át kiemelkedő munkát végeztek a kórházban. A díj célja a gyógyító munka során tanúsított példaértékű szakmai életút és az intézmény iránti elkötelezettség elismerése.

A Petz Lajos életműdíjjal járó emléklakett Lipovics János győri ipar-

művész, szobrász bronzból készült munkája, amelyen felpécsi Petz Lajos portréja látható.

Emlékezve Petz Lajos kórházteremtő munkásságára és talán a kocsikhoz fűződő találmányaira, a 2020-ban átadott parkolóház, mely a fia nevét viselő kórház mellett épült fel, a Dr. Petz Lajos Parkolóház elnevezést kapta.

Petz Aladár nevét Győrben a kórház őrzi, a kórház falán édesapja és a kórház rangos sebészeinek emléktáblája mellett az övét is megtaláljuk. A Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat augusztus 20-ához kapcsolódó Díszközgyűlésén – minden páratlan évben – adják át a legmagasabb megyei elismeréseket, ezek között a Győr-Moson-Sopron Megye Egészségügyéért Dr. Petz Aladár-díjat. A díjjal a megye egészségügyében és egészségügyéért kiemelkedő munkát végzők eredményes munkáját ismerik el.

A Petz család 1907-ben – Dr. Petz Lajos (az asztal mellett ül) –mögötte áll Petz Margit - mellette áll első éves orvostanhallgatóként Petz Aladár - az asztal másik oldalán Dr. Petz Lajosné Beszedits Róza - mögötte áll Petz Edit
(A kép forrása: Nagy I. Emlékezés dr. felpécsi Petz Lajosra, Győr, 2004.)

Hasonlóan édesapjához, az ő személyéhez köthetően is készült emlékérem, amely Renner Kálmán munkája.

Pályatársa dr. Milkó Vilmos nekológjában így emlékezett meg Petz Aladáról:

„Mint ember, Petz Aladár egyike volt a legrokonszenvesebb egyéniségeknek. Széles látókörű, nagy általános műveltségű ember volt sok nyelvismerettel és nagy jártassággal a latin és görög klasszikusokban. Szűkebb szakmáján kívül főleg az orvostörténelem érdekelte, melyben maga is végzett kutatásokat. Szeretetre méltósága, lebilincselő jó modora és szívjósága miatt mindenki szerette. Halála sú-

lyos, nehezen pótolható vesztesége a magyar sebészetnek. Emlékét áldjuk és kegyelettel meg fogjuk őrizni.”

A győri Xántus János Múzeum külön termeiben látható a „Petz család (orvostörténeti és iparművészeti) magángyűjteménye” állandó kiállítás. A család bútorai közt festménygyűjteményük, iparművészeti tárgyaik és dokumentumaik kerültek elhelyezésre.

Az idősebb és ifjabb Petz emléket mind a mai napig őrzi Győr városa és kórháza. Mindketten a győri köztemető egy-egy díszsírhelyén nyugszanak.

A Petz család tagjainak emberi értékei, tettei követendő példát állítanak elénk egy olyan korban, amikor a felelősségtudat, az elhivatottság, a szakmai tudás, a precizitás, az emberi helytállás és kitartás, a másik ember tisztelete, a humánus kezdenek egyre inkább elhalványulni, és értéküket veszteni.

Tevékenységük, az általuk képviselt felfogás, szemléletmódjuk olyan erővel és hosszú távú hatással bírnak, hogy a korábban felsorolt emberi értékek fontosságára jó néhány emberöltő elteltével, még most, a XXI. században is képesek emlékeztetni minket.

Irodalom

Bedő M. Petz Margit grafikus, festőművész. Várostörténeti puzzle 144. rész [2026. 02. 26.]
URL: <https://www.gyoriszalon.hu/news/15368/61>

Gyurina Zs. Hogy került a gyomorvarrógép a konyhaasztalra? Leszármazottai mesélnek a győri Petz Aladáról [2026. 02. 25.]
URL: <https://www.kisalfold.hu/helyi-eletstilus/2021/05/hogy-kerult-a-gyomorvarrogep-a-konyhaasztalra-leszarmazottai-meselnek-a-gyori-petz-aladarrol>

Gyurina Zs. Petz Lajos autót is tervezett, előkerült egy új szabadalom. Felépítményt tervezett autójára a sokoldalú győri doktor. [2026. 02. 25.]
URL: <https://www.kisalfold.hu/helyi-eletstilus/2024/06/petz->

lajos-autot-is-tervezett-elokerult-egy-uj-szabadalom

L[aczó] B. Vetélkedők és előadások a Petz-napokon: a híres győri orvos unokája nagyapjáról mesélt a diákoknak. Kisalföld, 1999 54(48):2. (1999. február 26.)

Milkó, V. Petz Aladár, 1888–1956. Magyar Sebészet. 1956 9(2):81–82.

Nagy I. Emlékezés dr. Felpéczi Petz Lajosra. Győr: Petz Lajos Egészségügyi Középiskola és Kollégium; 2004. 116 p.

Petz A. Győr szabad királyi város Szentháromság Közkórházának múltja és jelene. 1749–1928. Győr: Győregyházmegyei Alap Nyomda-műintézete; 1929. 439 p.

Schmidt P., Nagy I. Dr. Felpéczi Petz Lajos élete és munkássá-

ga (1854–1932). Orv. Hetil. 2004 145(42):2155–2157.

Schmidt P., Veszprémi K. A kiváló feltalálóra és orvostudósra emlékezünk. Dr. Felpéczi Petz Aladár (1888–1956). Orv Hetil. 2017 158(12): 472-476.

Silló-Seidl G. Die Magennähmaschine (Aladár Petz). Orvostörténeti Közlemények. 1976 22(78–79), (2–3):199–215.

Veszprémi K. Dr. Felpéczi Petz Aladár, 1888–1956. Orvosi Könyvtárak. 2016 13(4):22-25.

Vértés L. Orvostudorok – tulajdonnevekből „köznevek, igék”. Reumainfo, 2001 (4):18–19.

Dr. felpéczi Petz Lajos temetése. Győri Hírlap 1932 76(140):2. 1932. június 23.

OKOSAN AZ AI-VAL – BELSŐ TOVÁBBKÉPZÉS A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA TUDATOS HASZNÁLATÁRÓL

Dr. WINKLER BEA, PHD

könyvtár főigazgató, Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum, ÁTE
tanársegéd, Könyvtár- és Információtudományi Intézet, ELTE BTK
winkler.bea @univet.hu

2026 januárjában kétórás belső továbbképzést szervezett AI-témában a Tolna Vármegyei Balassa János Kórház oktatási csoportja, az intézmény Orvosi-Egészségtudományi Szakkönyvtárával (Egléné Fekete Zsuzsanna könyvtárossal) együttműködve. A kórház a munkatársak kérésére tartott előadást ebben az aktuális témakörben. Ennek megfelelően az érdeklődés is igen nagy volt, 80 kórházi dolgozó vett részt a képzésen. A meghívott előadó DR. WINKLER BEA, az Állatorvostudományi Egyetem, Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum (MOKSZ-tagkönyvtár) főigazgatója, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének adjunktusa volt.

A program célja az volt, hogy a résztvevők ne csupán megismerjék a generatív AI működésének alapjait, hanem képessé váljanak az általa nyújtott információk kritikus értékelésére és felelős használatára az egészségügyi munkában.

Az előadás bemutatta a nagy nyelvi modellek működését, valamint rávilágított az egészségügyi alkalmazás kockázataira: a pontatlan vagy hiányos válaszokra, a kitalált hivatkozásokra, az adatvédelmi aggályokra és az algoritmikus torzítás veszélyére. Kiemelt hangsúlyt kapott, hogy az AI gyors és kényelmes eszköz, de nem döntéshozó, és nem vállal felelősséget a következményekért.

Interaktív csoportmunka keretében olyan eseteket is elemez-

tek a résztvevők, amelyekben pl. egy beteg egy chatbottól próbált egészségügyi tanácsot kérni. A megbeszélés középpontjában nem a válaszban szereplő „hiba megkeresése”, hanem az AI válszaiban rejtőző veszélyek, illetve később a beteg döntési logikájának megértése és az empatikus kommunikáció álltak. Az üzenet egyértelmű volt: előbb megértés, majd szakmailag megalapozott korrekció.

A program gyakorlati útmutatást adott a tudatos kérdezőtechnikához is a chatbotok felé. A jól megfogalmazott „prompt” pontos célt, célközönséget és formátumot jelöl meg, valamint kéri a megbízható források feltüntetését. A legfontosabb tanács így foglalható össze: gondolkodjunk, ellenőrizzünk, hasonlítsunk össze több forrást.

A továbbképzés megerősítette: az AI jelen van, nem kerülhetjük meg, de nem is használhatjuk kritika nélkül. Tudatos, felelős alkalmazása közös szakmai érdekünk. Az előadást követően több pozitív visszajelzés érkezett a szervezőkhöz, amelyeket a véleményeket megfogalmazók engedélyével az OK olvasóinak is közzéteszünk:

„Számomra, aki fenntartásokkal kezel, kezelte a ChatGPT-t Chatgpt-t és igyekezett mindig a saját jó öreg eszére támaszkodni nagyon élvezetes, sok új, információkkal tele lévő előadás volt.

A legtöbbet és leghasznosabbat a promptokról tanultam, hallottam. Az előadó tudása naprakész volt, előadói stílusa, az előadás dinami-

kája az előadás alatt végig fenntartotta a figyelmemet. A feladatok élvezetesekek és tanulságosak voltak. Nagyon szépen köszönöm!”

Kárpáti Veronika egyetemi okleveles ápoló osztályvezető ápoló, II. Belgyógyászati Osztály (Gasztroenterológia)

„Szerintem hasznos információk hangzottak el és pont jó volt a figyelemfelhívások száma is arra vonatkozóan, hogy milyen „buktatói” vannak az MI/AI használatának. Tetszett, hogy mindig ki volt emelve a lényeg sokszor hétköznapi példával is szemléltetve, ami mindig közelebb hozza a hallgatóságot a témához.

Számomra megérte elmenni az előadásra és remélem, hogy a jövőben is lesznek még ezzel kapcsolatosan folytatódó előadások.”

dr. Hadi Zsófia szakgyógyszerész Intézeti Gyógyszertár

„Örülök, hogy lehetőség volt részt venni egy ilyen fórumon, ugyanis egy nagyon fontos és aktuális témáról szólt. Számomra voltak már ismert információk, de új ismeretekkel is gazdagodtam. Összességében egy hasznos fórum került megrendezésre.”

Pálfi Dóra dietetikus
II. Belgyógyászati Osztály
(Gasztroenterológia)

„Nagyon sok hasznos információval gazdagodtam. Örültem annak, hogy gyakorlati tanácsokat is kaptunk, illetve hogy az előadó nagy hangsúlyt fektetett az adatvédelemre magánszemélyként és dolgozóként

is. A magam részéről igyekszem csak indokolt esetben igénybe venni a mesterséges intelligencia segítségét, örülök, hogy az előadás végén elhangzott a környezetre gyakorolt hatása is. Erre talán nem is sokan gondolnak, így nagyon fontosnak tartom, hogy az előadó erre is felhívta a figyelmet.

Összességében egy nagyon szimpatikus, közvetlen előadó jó előadását hallgathattam meg, köszönöm a lehetőséget!”

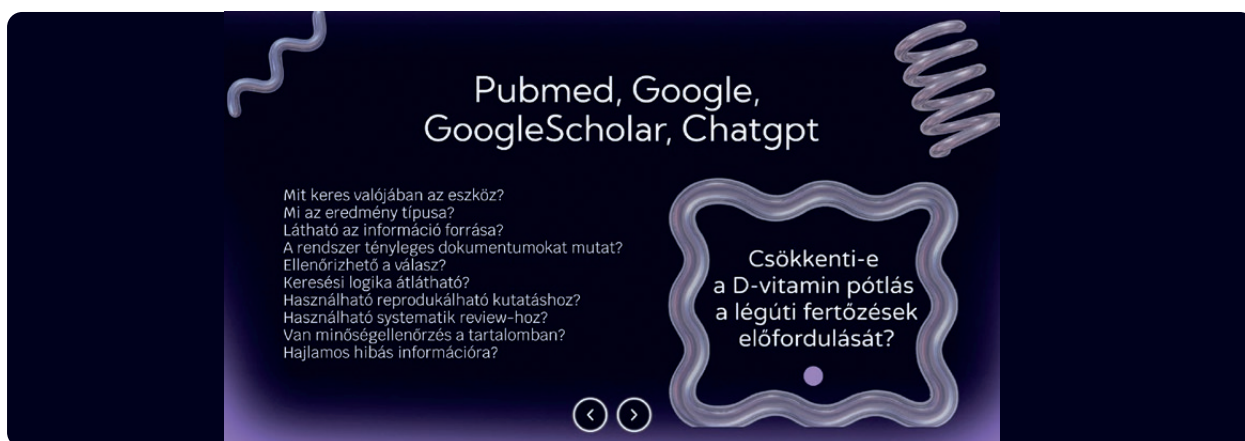
Völgyi Erzsébet adminisztrátor
II. Belgyógyászati Osztály
(Gasztróenterológia)

Az előadás sikerére való tekin-

tettel, a Tolna Vármegyei Balassa János Kórház közlése szerint újabb előadóval, további, gyakorlatorientált előadássorozatot terveznek a témában, mely a mesterséges intelligencia intézményi használatához szükséges, szabályozott környezet közeljövőbeli megteremtését célozza.

MOKSZ KÖNYVTÁROS AKADÉMIA

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES
elnök, Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége
tolgyag@gmail.com

Idén márciusban a MOKSZ elnöksége elindított egy sorozatot, melyben tagkönyvtáraink munkáját, kollégáink tájékozottságát segítő témákról szóló online előadásokra hívjuk az érdeklődőket. Képzés-továbbképzés szempontjából ezt a formát tartjuk a legalkalmasabbnak és a legelérhetőbbnek, hiszen könyvtárosaink – különösen az egyszemélyes könyvtárakban – nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak részt venni személyes jelenlétet igénylő rendezvényeken.

Az online képzések témáját könyvtárosaink igényeihez igazítjuk, a legaktuálisabb, vagy

legtöbbek által kért témákhoz keresünk előadót. Mindenkit biztatunk, hogy éljen a könyvtára kényelméből igénybe vehető lehetőséggel, ahol utazás és részvételi díj nélkül „házhoz visszük” a tudást!

Az első ilyen alkalomra 2026. március 10-én hívtuk meg kollégáinkat. Az előadó DR. WINKLER BEA, az Állatorvostudományi Egyetem könyvtárának főigazgatója volt, aki Okosan az AI-val az orvosi könyvtárban címmel tartott bemutatót a mesterséges intelligencia könyvtárainkban is használható eszközeiről. A képzés során a résztvevők azonnali

feladatok közös megoldásával gyakorolhatták az AI támogató segítségét a könyvtári munkafolyamatokban. Különösen az irodalomkeresés témakörét járták körbe a résztvevők, interaktív módon próbálgatva a lehetőségeket. A másfél órás workshopon részt vevő 15 fő visszajelzései alapján hasznos ismeretek hangzottak el, azonnali, a mindennapi munkát segítő lehetőségek tárultak fel. Az online tréning résztvevői névre szóló, díszes igazolást is kaptak a részvételről.

A MOKSZ elnöksége várja a javaslatokat a hasonló képzések témáiról!

TUDOMÁNY, OKTATÁS ÉS MŰVELTSÉG EGYSÉGE EGY KÖNYVTÁROSI ÉLETMŰBEN

DR. VASAS LÍVIA
vasas.livia@semmelweis.hu

Absztrakt

A tanulmány Dr. Marton János könyvtáros és tudománymetrikus pályájának kevésbé ismert aspektusait mutatja be, különös tekintettel könyvtárvezetői munkájára, oktatói és tehetség gondozó tevékenységére, szakmai közéleti szerepvállalására, valamint széleskörű tudományos és kulturális érdeklődésére. A vizsgálat alapját levéltári dokumentumok, intézményi évkönyvek, szakfolyóiratokban megjelent közlemények és személyes visszaemlékezések képezik. Az elemzés rámutat arra, hogy Marton életművét a könyvtári szolgáltatások modernizálása, a tudománymetria hazai alkalmazása, az oktatás iránti elkötelezettség és humanista szemlélet egyaránt meghatározta. Kulcsszavak: tudománymetria; orvosi könyvtárak; orvostörténet

Abstract

This paper explores lesser-known aspects of the career of Dr. János Marton, librarian and scientometrics specialist, focusing on his work as a library director, his teaching and mentoring activities, his engagement in professional organizations, and his broad scientific and cultural interests. The study draws on archival documents, institutional records, scholarly publications, and personal recollections. The analysis highlights Marton's commitment to the modernization of library services, the early adoption of scientometric methods in Hungary, and his long-term influence on academic

training. His career exemplifies a humanistic approach to librarianship that integrated research, education, and scientific communication.

Keywords: scientometrics; medical libraries; medical history

Bevezetés

„Az embernek ott kell hasznosnak lennie, ahol éppen áll.”

/Szent-Györgyi Albert/

Dr. Marton János a hazai könyvtár- és információtudomány, valamint a tudománymetria egyik meghatározó alakja volt. Korábbi közleményünkben (Vasas, 2025) publikációs életművének leginkább a tudománymetriai részét fejtettük ki, valamint e tevékenység hazai meghonosításában betöltött szerepét elemeztük. Jelen tanulmány munkássága bemutatásának folytatása, a széles látókörű, művelt ember felidézése. Ízelítőt adunk könyvtárvezetői tevékenységéről, oktatói munkásságáról, szakmai közéletben vállalt szerepéről, a kapott elismerésekről, egyéb érdeklődési köreiről.

Forrásaink között szerepel Marton János 2001-ben készült, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetében őrzött önéletrajza (Marton, 2001) továbbá az MTA Levéltári anyaga, a Szegedi Tudományegyetem és jogelőd intézményei (József Attila Tudományegyetem, Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem) digitalizált évkönyvei, egyetemi tanácsi jegyzőkönyvei és kari naplói. Ezeket egészítették ki sajtóforrások, konferenciakiadványok, szakfolyóiratokban megjelent közlemények, valamint munkatársai, barátai személyes közlései. A feldolgozás módszertana dokumentumelemzés volt, a különböző forrásokból származó adatokat összevetettük, törekedve az események pontos megértésére, valóságghú bemutatására.

Munkahelyek (1967–2007) és könyvtárvezetői tevékenység

„A haladás nem a zajos áttörésekben, hanem a mindennapi következetes munkában születik.”

/Szent-Györgyi Albert/

1 Őszintén köszönöm Dr. Kiszl Péter intézetvezető igazgatónak, hogy személyesen kereste és találta meg Dr. Marton János önéletrajzát.

2 További köszönet illeti az MTA Akadémiai levéltár igazgatóját, Dr. Hay Dianát, valamint az SZTE Klebelsberg Könyvtár és Levéltárból Dr. Gausz Ildikó levéltári főigazgató-helyettest és Nagy Dórát. Ezen források a szövegben arab számozással, az Irodalomjegyzékben pedig annak második részében kerülnek fel tüntetésre.

Marton János könyvtári pályáját 1967-ben kezdte a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában, ahol tartalmi feltárást végzett, azaz szakozóként és szakreferensként dolgozott a biológiai, agrártudományi és orvostudományi szakterületeken (Marton, 2001).

1973-ban pályázat útján került az MTA Szegedi Biológiai Központ újonnan létrehozott könyvtárának élére. Az intézményben eltöltött több mint két évtized során elsődleges feladatának tekintette a folyóirat-állomány korszerűsítését és a kutatói igényekhez igazítását. Vezetői megbízásra készített publikációs rangsorai (Marton, 1982; 1994) hosszabb időn keresztül szolgáltak a kutatói teljesítmény értékelésének alapjául, s ezek a munkák a hazai tudománymetria korai alkalmazásai közé sorolhatók.

Az 1980-as években több tanulmányban foglalkozott a könyvtárközi kölcsönzés működésével és az átfutási idők csökkentésének lehetőségeivel (Marton, 1986; Marton & Terjék, 1984). Egy 1987-ben közölt hozzászólás szerint az SZBK könyvtárában évente mintegy 50 000 oldalnyi fénymásolat készült, ami országos összehasonlításban is jelentős volumennek számított (Marton, 1987). Ugyancsak ebben az időszakban hívta fel a figyelmet a tudománymetriai mutatók pályázati eljárásokban való körütekintő alkalmazásának szükségességére (Marton, 1986).

1994-ben sikeres pályázatot követően a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatójává nevezték ki (1), majd 1997-ben megbízását újabb öt évre meghosszabbították (2). Az egyetemi tanácsi jegyzőkönyvek tanúsága szerint vezetése idején jelentős hangsúlyt kapott a könyvtári

költségvetés stabilizálása, a szolgáltatások bővítése, valamint a nemzetközi adatbázisokhoz való hozzáférés biztosítása (3,5). E fejlesztések keretében került sor többek között a MEDLINE, a Science Citation Index és a Current Contents CD-ROM-változatának hálózati bevezetésére. Kiemelést érdemel az Egyetemi Tanács felkérésére készített állásfoglalása a „hozzászólás” típusú közlemények összesített IF értéként való számíthatóságáról (4)3.

A könyvtár hagyományos feladatai – így az állománygyarapítás, folyóirat-előfizetések kezelése, könyvkötészet, állományellenőrzés, könyvtárközi kölcsönzés és tudományos tájékoztatás – mellett kiemelt figyelmet fordított a kiadványszerkesztésre és az elektronikus források fokozatos térnyerésére is (6). Kortárs források alapján vezetői stílusát az együttműködésre törekvés és az intézeti igényekkel való folyamatos egyeztetés jellemezte4.

A felsőoktatási intézmények 2000 után lezajló integrációját követően 2004-ben megtörtént a könyvtárak integrációja is. A SZOTE könyvtár 15 dolgozóját (s természetesen a könyv, folyóirat

3 Marton véleménye szerint a hozzászólás típusú közlemények nem felelnek meg az eredeti közlemény kritériumainak, tehát ha IF-es folyóiratban jelennek meg, IF értékük akkor sincs. Az MTMT https://www.mtmt.hu/dokumentumok/tipus_jelleg_besorolas.pdf szerint: Hozzászólás, helyreigazítás: Korábban megjelent cikkhez történő hozzászólás, megjegyzés vagy ilyenekre adott válasz. Vita, kommentár, megjegyzés. Korábban megjelent cikk helyesbítése. Ide kerül a szerkesztőséghez, illetve más szerzőkhöz írt „Letter” megjelölésű közlemény is. „A szerkesztőséghez, illetve más szerzőkhöz írt „Letter” a Hozzászólás/Helyreigazításhoz sorolandó be (nem kap IF-et)”.

4 Őszintén köszönöm Perczelné Zallár Ildikó és Sóti Lilla volt munkatársainak személyes közléseit

és elektronikus állományt is) a Szegedi Tudományegyetem Központi Könyvtára átvette: 12 munkatárs könyvtárosi, 3 munkatárs pedig főkönyvtárosi besorolást kapott, köztük Marton János is (7). Marton János mintegy 2 évig szakreferensként dolgozott tovább, elsősorban az orvostudományi terület publikációs kérdéseivel foglalkozva. Mai kifejezéssel élve publikációs stratégiai kérdésekre adott szakszerű válaszokat. Tudományos közleményei ebben az időszakban is döntően a tudománymetria témaköréhez kapcsolódtak (Kiss & Marton, 2006; Marton et al., 2006; Wenner & Marton, 2006).

2007 januárjában nyugdíjba vonult, kutatói tevékenységét azonban ezt követően is folytatta; tanulmányai (Marton, 2007; Marton & Báló, 2007; Marton, 2017) és Szent-Györgyi Albert munkásságához kapcsolódó publikációi jelzik elmélyült munkáit (Marton, 2007; Marton & Pap, 2017).

Oktatói tevékenység és kiemelt tehetség gondozás

„A tanítás nem ismeretátadás, hanem gondolkodásra nevelés.”

/Szent-Györgyi Albert/

Oktatói tevékenységének alapját a nemzetközi szakirodalomban fellelhető eredmények, valamint saját – lektorált folyóiratokban megjelent – publikációi adták. E tudásanyag szintetizált összegzését *A könyvtárosok kézikönyvében* megjelent **„Bibliometria”** című fejezete nyújtja, amelyben a tudomány mérés módszereit csaknem hetven oldalon, tankönyvi igénnyel dolgozta fel. A közel százötven tételből álló bibliográfia, a történeti áttekintés és a nemzetközi példák egyaránt arra utalnak, hogy Marton e munkájában a bibliometriai szakirodalom egyik legátfogóbb magyar nyelvű

összefoglalását készítette el (Marton, 1999).

A fejezet jelentősebb alfejezetei – így *A szakirodalom. Tudomány és publikálás; A szakirodalom szerepe a tudomány előrehaladásában. A C-vitamin kémiai azonosítása; Közlemények és szerzők. Lotka törvénye; Bibliometria és tudományos tájékozódás; valamint Idézési kapcsolatok, tudomány-térképezés* – jól érzékelte a tárgyalt témák korszerűségét és tudományos igényességét. A fejezetet mintegy százötven bibliográfiai tétel felsorolása zárja; ezek közül külön figyelmet érdemel a legkorábbi hivatkozásként szereplő Cole-tanulmány (Cole & Eales, 1917), valamint Marton egyik legfrissebb, 1998-ban megjelent közleménye (Marton et al., 1998).

Tanári végzettségének megfelelően különös hangsúlyt fektetett az oktatásra: 1989-től nyugdíjba vonulásáig folyamatosan részt vett felsőoktatási képzésekben. 1995-től a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem PhD-hallgatói számára tartotta a **Szakirodalmi ismeretek** című tárgyat, majd az 1997-ben indított angol nyelvű doktori program keretében is bibliometriai témájú kurzusokat oktatott. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtártudományi

Tanszékének akkori vezetője, Dr. Sebestyén Géza felkérésére 2001-től a budapesti PhD-képzésben is megkezdte a bibliometria oktatását (Marton 2001). A tanrendek elemzése alapján oktatói jelenléte hosszabb távon, az 1989 és 2006 közötti időszakban is kimutatható a szegedi és budapesti felsőoktatási intézmények képzési programjaiban.

A tehetség gondozás területén végzett munkája ugyancsak kiemelkedő volt. Önletrajzi adatai szerint (Marton, 2001) összesen tizenkilenc könyvtár szakos hallgató szakdolgozati témavezetését látta el; közülük tizennyolcan legalább egy alkalommal részt vettek az Országos Tudományos Diákköri Konferencia országos döntőjén, több esetben dobogós vagy különdíjas helyezést elérve. Hallgatóival közösen kilenc tudományos folyóiratcikket publikált. A doktori képzésben végzett oktatói munkája, valamint a fiatal kutatók publikációs stratégiáinak tudatos alakítása jelentős mértékben járult hozzá a hallgatók kutatói kompetenciái fejlődéséhez.

Szakmai közélet

*„A haladás nem a kényelmesek műve.”
/Szent-Györgyi Albert/*

Marton János aktív szerepet vállalt a hazai könyvtáros szakmai közéletben. 1967-től haláláig tagja volt a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, amely számára a szakmai kapcsolatok építésének, a fejlődésnek és a tájékozódásnak egyik legfontosabb fóruma volt. Az MTA Szegedi Biológiai Központjában töltött évei alatt 1980 és 1984 között az Országos Könyvtárügyi Tanács tagjaként tevékenykedett, 1987 és 1993 között az MTA Kutatásértékelési Állandó Munkacsoport munkájában vett részt, 1991 és 1995 között pedig az MTA Könyvtári Bizottságának tagja volt.

A SZOTE könyvtárigazgatójaként új szakmai közösségekhez is csatlakozott: alapító tagja lett az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának, a Magyar Periodika Körnek, valamint a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének, utóbbiban elnökségi tagságot is vállalt. Nemzetközi szakmai jelenlétét jelzi, hogy 1997-től tagja volt a New York Academy of Sciencesnek (Marton, 2001), valamint a Scientometrics folyóirat szerkesztőbizottságának is tagja volt (Tudásportál, 2007).

E testületek célkitűzései között a könyvtári szolgáltatások korszerűsítése, az elektronikus információforrások bevezetése, valamint

Időszak kezdés/befejezés	Képzés helye	Képzés címe	Megjegyzés
2000-2006	1. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógus képző kar, Könyvtártudományi tanszék 2. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógus képző kar és BTK	1. Biometria 2. Szakdolgozat vezetés	
2000-n/a	ELTE Könyvtártudományi Tanszék	Tudománytmetria (Doktori Iskola, Szakvezető)	
1998-2002	József Attila Tudományegyetem/Szegedi Tudományegyetem	Szakirodalmazás technikája (IV. évfolyam biológia szakos hallgatóinak)	
1997-2006	Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem/Szegedi Tudományegyetem	Szakirodalmi ismeretek (PhD hallgatóknak, angol nyelvű képzésen résztvevőknek)	
1995-2006	Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem/Szegedi Tudományegyetem	Szakirodalmi ismeretek (PhD hallgatóknak, magyar nyelvű képzésen résztvevőknek)	
1995-2001	Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem/Szegedi Tudományegyetem	Tudományos kutatás alapjai, Gyógytornász képzés	Kása Páter professzorral együtt
1990-1999	Juhász Gyula Tanárképző Főiskola	Informatika alapjai	
1989-1999	Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem, Főiskolai Kar	n/a, Gyógytornász Szak	

Oktatási táblázat az egyetemi tanrendek beszámolója alapján (8).

a tudományos teljesítményértékelés módszertani kérdéseinek megvitatása szerepelt. A Magyar Periodika Kör országos szinten a folyóirat-kezelés és a beszerzési stratégiák szakmai fórumaként működött.

Marton konferenciákon rendszeresen tartott előadásokat, vitacikkeket publikált a szakfolyóiratokban, és felszólalásaiban következetesen hangsúlyozta a tényeken és elemzéseken alapuló döntéshozatal jelentőségét a könyvtári gyakorlatban.

Elismerések

*„Az elismerés értékét nem a száma, hanem a mögötte álló munka adja.”
/Szent-Györgyi Albert/*

Marton János 1973 és 1994 között vezette az MTA Szegedi Biológiai Központ Könyvtárát. A több mint két évtizedes intézményvezetői időszak során végzett szakmai és szervezőmunkáját 1983-ban a **„Szocialista kultúráért”** kitüntetéssel ismerték el (9). Ez az elismerés a korszak kulturális igazgatásának minisztériumi szintű díja volt, amelyet elsősorban a közművelődés, az intézményi kultúraszervezés és az ismeretterjesztés területén végzett tevékenységért adományoztak; Marton esetében a tudományos kutatást kiszolgáló könyvtári infrastruktúra fejlesztésében, valamint az oktatást támogató információszolgáltatás megszervezésében játszott szerepének hivatalos elismeréseként értelmezhető.

1993-ban oktatási és tehetséggondozó tevékenységének elismeréseként **„Témavezető Mestertanár”** – a későbbi Mestertanár Aranyérem jogelődje – kitüntetésben részesült, amelyet Mádl Ferenc minisztertől vehetett át (Marton, 2001). Az elismerést azok az okta-

tók kapják, akik témavezetőként és tudományos diákköri szervezőként éveken át rendszeresen és eredményesen foglalkoznak TDK-s hallgatókkal.

Mintegy egy évtizeddel később, 2002-ben a **„Tudással Magyarorszáért”** jubileumi emlékplakettet kapta meg (Tudásportál, 2007). Ezt az alkalmi jellegű elismerést olyan oktatók és kutatók részére adományozták, akik hosszabb időn át kiemelkedő szerepet vállaltak a tudományos diákköri mozgalom működtetésében és a felsőoktatási tehetséggondozásban; a díj nem tartozott az Országos Tudományos Diákköri Tanács rendszeresen kiosztott kitüntetései közé, hanem a közösségért végzett tartós szakmai munka ünnepi elismerését szolgálta.

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének alapító tagjaként hosszú időn át aktívan részt vett a könyvtárszakmai közéletben; munkásságát 2008-ban életműdíjjal jutalmazták (10). E kitüntetésben csak kevesen részesültek (például Benda Mária és Zallár Andor), ami az elismerés különleges presztízsét jelzi. Marton a díjat életművének méltatását követően, az **INFORMATIO MEDICATA** konferencián személyesen vette át.

E kitüntetések nem csupán egyéni pályáivének fontos állomásai, hanem egyúttal visszajelzései annak a szakmai közösségi megbecsülésnek is, amely könyvtárfejlesztő tevékenységét és a tudományos teljesítményértékelés korai alkalmazását kísérte.

Érdeklődési körei

„Az ember nem csak a munkájában él, hanem abban is, amit szeret.”

/Szent-Györgyi Albert/

Marton János szakmai hírnevét

elsősorban tudánymetriai és állományszervezési tárgyú közleményei alapozták meg, publikációs tevékenysége azonban ennél lényegesen szélesebb spektrumot ölelt fel. Tanulmányai között jelentős számban találhatók ismeretterjesztő írások, könyvfejezetek, fordítások és tudománytörténeti munkák, amelyek a könyvtári szolgáltatások fejlesztését, a kutatástámogatást és a tudományos kommunikáció kérdéseit egyaránt érintették. Írásaiban gyakran alkalmazott irodalmi idézeteket és mottókat, amelyek széles műveltségéről és humanista szemléletéről tanúskodnak.

A savas esők problémáját biológiai és kémiai ismereteire támaszkodva elemezte (Marton, 1989), részletesen bemutatva az okokat és a természeti környezetben végbemenő változásokat. Fordítói munkássága kevésbé ismert, jóllehet két, szakterületéhez kapcsolódó mű magyar nyelvű megjelenítésében is közreműködött: Gonick–Wheelis KépreGÉN (1988), valamint Bevan Képes anatómia (1994) című kötetei a Gondolat Kiadó gondozásában láttak napvilágot. Bár a fordításokat ritkán sorolják az alkotó tudományos teljesítmények közé, ezek Marton nyelvi kompetenciáját és interdiszciplináris érdeklődését is jól tükrözik.

Érdeklődési körének egyik sajátos területe a tarokk játéka volt. Az SZBK klubjában 1975-ben alakult tarokkos közösségnek haláláig meghatározó alakja maradt; több mint négy évtizeden át rendszeresen részt vett a heti játékkalkalmakon és az edzőtáborokon. A közösség szervezőjeként a különféle játékváltozatok közül a legösszetettebb szabályrendszer meghonosításán dolgozott, házi bajnokságokat szervezett, a játszmákat jegyzőkönyvezték. Tapasztalatait később a Magyar

tarokk című kötetben összegezte (1997), majd annak átdolgozott, kézikönyv-jellegű változatát is megjelentette (Marton, 2006). A mű a magyar tarokkjátékok egységes szabályrendszerét, példatárát és gyakorlati útmutatóját tartalmazza, és világosan érzékelteti szerzőjének szenvedélyes elköteleződését; Marton az Első Magyar Tarokk Egylet alapító tagjaként és elnökeként is tevékenykedett. Játékosársáról, Tekulics Péterről írt megemlékezése (Marton, 2010) érzékletes képet ad e közösség szellemiségéről és a rendszeres összejövetelek társas-kulturális jelentőségéről. Emellett baráti körében ismert volt alkalmi verses írásairól is: tarokkos társainak születésnapjaira sírverseket, az évadzárókra régies stílusú köszöntőket fogalmazott⁵.

Szabadidejében régészeti leletek – esőzések után a szántóföldeken előkerülő cseréptöredékek – gyűjtésével is foglalkozott. Tanulmányozta az építészetet, véleménye szerint a magyarországi templomok alaprajzai a híres szentgalleni kicsinyített másolatai.

Szenvedélyes kerékpárosként pedig közösségi ügyekben is megszólalt (Marton, 2004). Biciklivel járt munkába és vidéki telkére is, ahol barátaival rendszeresen találkozott; életének ez a mozgásban és társas kapcsolatokban gazdag formája személyiségének fontos része volt.

7. Összegzés

„Az igazi örökség nem a rang, hanem az, amit mások továbbvisznek.”

/Szent-Györgyi Albert/

Dr. Marton János pályája a magyar orvosi és természettudományos

⁵ Dr. Szabad János akadémikus értékes támogatását, személyes élményei megosztását őszintén köszönöm.

könyvtárügy egyik jelentős fejezetét alkotja. Jelen tanulmány arra törekedett, hogy olyan pályaelemeket is feltárjon, amelyek korábbi, kifejezetten tudománymetriai fókuszú elemzésekben háttérben maradtak. Munkásságát a könyvtári szolgáltatások korszerűsítése iránti következetes elkötelezettség, az elektronikus információforrások korai adaptációja, valamint a tudományos teljesítménymérés módszertani igényessége egyaránt jellemezte. Tudományos közleményeiben alkalmazott irodalmi idézetei és mottói széles műveltségéről és humanista szemléletéről tanúsítottak.

Oktatói tevékenysége és hallgatóinak tudományos pályára állítása hosszú távon is érzékelhető hatást gyakorolt a hazai könyvtáros- és információtudományi szakmára. Életútja jól példázza, hogy a könyvtárosi hivatás és a tudomány-szervezés összekapcsolása nem csupán intézményi feladat, hanem személyes elköteleződést is igényel – olyan szakmai attitűdöt, amely évtizedeken át képes alakítani egy terület arculatát.

Mindemellett széles látókörű, sokféle terület iránt érdeklődő, nagy műveltségű értelmiségi volt. Tudományos igényessége mellett otthonosan mozgott az irodalomban, a természettudományokban és a tudománytörténetben, s ugyanolyan elhivatottsággal fordult a szellemi játékok és a közösségi élet felé is. Szenvedélyes tarokkjátékosként, alkalmi versek szerzőjeként, fordítóként és ismeretterjesztőként egyaránt azt a humanista attitűdöt képviselte, amely számára a tudományt nem elszigetelt tevékenységként, hanem a kultúra szerves részeként értelmezte.

Összességében Marton János életműve olyan integratív szakmai modellként írható le, amelyben

a könyvtári gyakorlat, a kutatómódszertan, az oktatás és a tudományos kommunikáció fejlesztése szorosan összekapcsolódott, s amelyet éppen e széles látókörű, interdiszciplináris érdeklődés tett különösen maradandóvá. Pályájának feldolgozása ezért nemcsak tudománytörténeti szempontból indokolt, hanem a jelenlegi kutatástámogatási és tudomány-szervezési stratégiák számára is értékes tanulságokat hordoz.

Irodalomjegyzék

Bevan, J. (1994). *Képes anatómia Az emberi test anatómiájának és élet-tanának képeskönyve.* (J. Marton, Trans.). Gondolat.

Cole, F. J., & Eales, N. B. (1917). The history of comparative anatomy. *SCIENCE PROGRESS*, 11, 578-596.

Gonick, L., & Wheelis, M. (1988). *Képregén* (J. Marton, Trans.). Gondolat.

Kiss, R., & Marton, J. (2006). Nyolc európai ország idegtudományi publikációs aktivitása. *MAGYAR TUDOMÁNY*, 167(9), 1148-1152.

Marton, J. (1986). Az élettudományi magfolyóiratok előfizetése Magyarországon 1974 és 1983 között. *KÖNYVTÁRI FIGYELŐ*, 32(2), 173-177

Marton, J. (1987). Mi az országos? Válasz Vilmon Gyulánénak. *KÖNYVTÁRI FIGYELŐ*, 33(3)284-285.

Marton, J. (1989). Méreg az égből: a savas eső. In A. Fodor & Z. Réthy (Eds.), *Környezetgazdálkodási Évkönyv 8.* (pp. 47-57). Békés Megyei Tanács Településfejlesztési-Környezet- és Természetvédelmi Bizottsága.

1995/96. tanévre, 243. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/49657/1/szote_tanrend_1995_96.pdf - A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem tanrendje az 1996/97. tanévre, 33. és 249. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/49656/1/szote_tanrend_1996_97.pdf - A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem tanrendje az 1997/98. tanévre, 95. és 268. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/49655/1/szote_tanrend_1997_98.pdf - A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem tanrendje az 1998/99. tanévre, 103. és 288. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/49654/1/szote_tanrend_1998_99.pdf - A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem tanrendje az 1999/00. tanévre, 102. és 283. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/49653/1/szote_tanrend_1999_00.pdf - József Attila Tudományegyetem Természettudományi Kar. Tanrend az 1999-2000. tanév első félévére, 18. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/19328/1/ttk_tanrend_1999_00_01.pdf - Tanrend, 2000-2001. tanév 1. félév, Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar, 9. és 61. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/19330/1/ttk_tanrend_2000_01_01.pdf - Tanrend, 2001-2002. tanév 1. félév, Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar, 16. és 69. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/19332/1/ttk_tanrend_2001_02_01.pdf - A Szegedi Tudományegyetem Egészségügyi Főiskolai Karának tanrendje a 2000/01. tanévre, 74. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/49743/1/etszk_tanrend_2000_2001.pdf - Beszámoló az Egyetemi Könyvtár 2006-ban végzett munkájáról 70. old. https://univ.bibl.u-szeged.hu/18769/1/ek_besz_2006.pdf 9. A MTAK munkatervei, beszámoló, éves jelentései 1983-84 https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTAKonyvtar/Kiadvanyai_ MBEJ_1983_84/?query=%22Marton%20J%C3%A1nos%22%20%22kit%C3%BCntet%C3%A9s%22%20%22k%C3%B6nyvt%C3%A1r%22&pg=25&layout=s

10. Éves Jelentés a MOKSZ 2008. évi munkájáról 3. old. <https://docs.google.com/document/d/1hOFkyPGSlt6NMhu6zrEOhZIVwod-DsJ/edit?usp=sharing&ouid=103726497330833380747&rtfpof=true&sd=true>

FLORENCE NIGHTINGALE SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

BOROS KÁROLYNÉ
boros.karolyne@gmail.com

Absztrakt

A Florence Nightingale Múzeum Londonban, a St Thomas Hospital területén, a Westminster híd közelében található. A múzeum Florence Nightingale életét, örökségét és a modern ápolás megteremtésében játszott szerepét mutatja be. Egyike volt a legnagyobb viktoriánus korabeli embereknek, aki már életében női ikonnak számított. A mai napig inspirációt jelent világszerte az ápolók számára. A múzeum tárlatának megtekintése egy ápolástörténeti időutazás Florence-től – napjainkon át – a jövő ápolási lehetőségeinek irányában.

Kulcsszavak

Florence Nightingale Múzeum London, ápolástörténet, ápolás.

Abstract

The Florence Nightingale Museum is located in London, on the site of St Thomas' Hospital, near Westminster Bridge. The museum exhibits the life and legacy of Florence Nightingale, and her role in founding modern nursing. She was one of the greatest figures of the Victorian era, becoming a female icon during her own lifetime. To this day, she remains an inspiration to nurses worldwide. Visiting the museum's collection is a journey through the history of nursing, from Florence's time through the present day, toward the future possibilities of the profession.

Keywords

Florence Nightingale Museum, nursing history, health care.

A Florence Nightingale Múzeum gyűjteménye

A múzeum gyűjteménye egy idővonal mentén, tagoltan, több teremben található. Állandó és időszakos kiállításokkal várják a látogatókat, hogy közelebbről is megismerjék Florence szellemi örökségét, korunk ápolói hivatást gyakorlóinak tevékenységét, küldetésstudatuknak tekintik a jövő generációjának inspirálását az ápolói hivatás irányába. Rendszeresen rendeznek iskoláknak,

A gyűjtemény története

Florence Nightingale 1860-ban segített megalapítani a Nightingale ápolóképző iskolát a St Thomas Kórházban. Miután felvették az első 15 „próbaidős” ápolónőt, az iskola a következő évtizedekben fejlődött és bővült, elterjesztve Nightingale ápolóképzéssel kapcsolatos elképzeléseit az egész világon. Az iskolát a St Thomas Kórház főnövérei felügyelték.

A kórház főnövéreként Dame Alicia Lloyd Still gyűjteni kezdett olyan tárgyakat, amelyek Nightingale-hez tartoztak, vagy amelyeket Nightingale ajándékozott a Nightingale Iskolában képzett ápolónőknek. A tárgya-

családoknak Florence idejében viselt öltözetben ismeretterjesztő múzeumi és online bemutató előadásokat, városi sétákat. Virtuálisan különböző kiállítási tárgyakat fogadhatunk örökbe, amivel a múzeum támogatásához járulunk hozzá.

kat a próbaidős ápolónők oktatási eszközként használták. Később ezeket számos kiállításon bemutatták, ahol különböző évfordulókat ünnepeltek, például a krími háború centenáriumát 1954-ben, a Nightingale Kiképző Iskola centenáriumának ünnepségeit 1960-

ban és Nightingale születésének 150. évfordulóját 1970-ben.

A gyűjtemény 1982. december 22-én az újonnan létrehozott Florence Nightingale Múzeumi Alapítványhoz került, amely 1989-ben nyitotta meg a múzeumot a Képzőiskola helyén. Az ápolóképző legnagyobb eredménye az volt, hogy az ápolói hivatást a nők számára tiszteletre méltó szakmává alakította. Hírneve hamarosan elterjedt, és a Nightingale ápolónőket arra kérték, hogy új iskolákat alapítsanak szerte a világon, többek között Ausztráliában, Amerikában és Afrikában. Florence fáradhatatlanul küzdött az egészségügyi színvonal javításáért, több mint 200 könyvet, jelentést és röpiratot adott ki a kórházak tervezéséről és szervezéséről, amelyeket ma is széles körben olvasnak és tisztelnek, köztük leghíresebb művét, a „Jegyzetek az ápolásról: Mi az és mi nem” címűt. Annak ellenére, hogy Florence gyakran betegágyhoz volt kötve – amit ma már feltételezhetően egy brucellózis néven ismert bakteriális fertőzés okozott –, továbbra is aktívan tevékenykedett. Viktória királynővel is számos alkalommal találkozott, és több mint harminc éven át levelezett vele. Florence Nightingale-t 1883-ban Királyi Vöröskereszttel tüntették ki. Majd 1907-ben ő volt az első nő, aki megkapta a brit Érdemrendet, Nagy-Britannia legmagasabb polgári kitüntetését. Florence 90 éves korában, 1910. augusztus 13-án halt meg, és családtagjai sírja mellé temették el a hampshire-i East Wellow-ban.

Az állandó tárlat részei

Üsküdar (Isztambul, Törökország – Ázsiai oldal – Scutari Kórház) Florence Nightingale 1854 novemberében 38 önkéntes ápolónővel érkezett Scutariba, hogy segítse a krími háború sebesültjeit. A csapat a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (ICRC) által mozgósított 15 katolikus apácával és más nővérekkel dolgozott együtt.

A legfontosabb kiállítási tárgyak közé tartozik a „Scutari Hospital” feliratú szalag, amelyet Florence Nightingale nővérei viseltek a krími háború idején. Az ezüst kereszt a korabeli ápolói egyenruhákhoz

kapcsolódik. A nővérek Scutariban gyakran viseltek jellegzetes jelvényeket vagy kereszteteket, amelyek az apácarendekhez fűződő kapcsolatukat vagy az ápolói hivatásukat jelképezték a krími háború idején.

Nightingale ragaszkodott hozzá, hogy az ápolónők egyenruhát viseljenek, hogy könnyen felismerhetők legyenek, és némi védelmet nyújtson nekik a kórházi munkájuk során.

Fekete vagy szürke ruhát viseltek sapkával és köténnyel. Ezt az egyenruhát szándékosan úgy alakították ki, hogy hasonlítson a Scutari Kórházban dolgozó ápolónők által viselt apácaviselethez. Az övet kézzel hímezték, pirossal a szélek mentén és a közepén, a „Scutari Kórház” felirattal.

A kórházi higiénia fejlesztése

Florence és a scutari orvosok nem vették észre, hogy a kórháznak kialakított régi laktanya épületének szennyvízcsatornáit eldugultak, és egy hatalmas szennygödör felett dolgoztak. A körülmények borzalmasak voltak, a padlók elrohadtak, rágcsálók hemzsegttek, és az alapvető higiéniai felszerelések hiányoztak. Több katona halt meg betegségekben, mint harci sebekben; a halálozási ráta egyes időszakokban elérte a 42%-ot.

Dr. John Sutherland skót mérnök és csapata 1855 márciusában érkezett, hogy átöblítsék a csatornákat, megjavítsák az épületet és tiszta vízzel lássák el a kórházat. Florence Nightingale személyesen felügyelte az intézmény kitarakítását, tiszta ágyneműt és friss levegőt biztosított, és szigorú higiéniai szabályokat vezetett be. Csak ekkor kezdett csökkenni a halálozási ráta. Sutherland egészségügyi bizottsága "megmentette a brit hadsereget" – írta Florence. A mérnökök munkája kulcsfontosságú volt, a körülmények is javultak, a betegek is jobb egészségügyi állapotban hagyták el Scutarit. Florence mindig elutasította azt a véleményt, hogy egyedül ő javított a kórházi állapotokon, azt mondta, ez egy csapatmunka volt. De az ő szerepe létfontosságú volt a Scutariban uralkodó egészségügyi vészhelyzet kezelésében. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően a halálozási arány drámaian, 42%-ról mindössze 2%-ra esett vissza.

A katonai kórházba küldött ápolók nyilvántartása a krími háború idején (1854-1856)

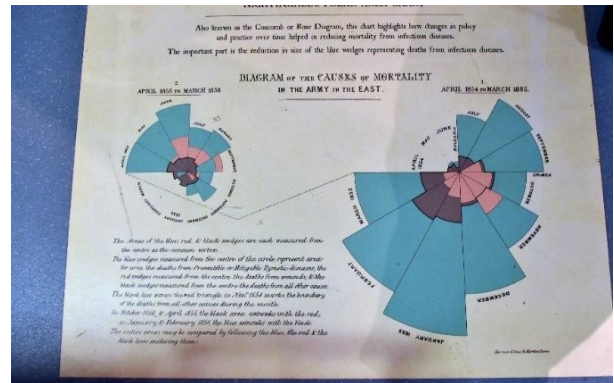
Az Ápolók Nyilvántartása egy lista azokról a nőkről, akik Florence Nightingale vezetése alatt dolgoztak a brit katonai kórházakban a krími háború idején.

Nurses sent to the Military Hospitals in the East.				Engaged by Order of the Secretary of State, 1854.	
Name, Country, and Condition.	Age.	Religion.	When First or Present.	Gratuities and Charities.	Remarks.
Mrs Florence Nightingale, Superintendent of Nurses.	34	Methodist	1854		Returned Aug 17 th 1856
Mrs Florence Nightingale, Superintendent of Nurses.	34	Methodist	1854		Returned Aug 17 th 1856
Mrs Florence Nightingale, Superintendent of Nurses.	34	Methodist	1854		Returned Aug 17 th 1856
Mrs Florence Nightingale, Superintendent of Nurses.	34	Methodist	1854		Returned Aug 17 th 1856
Mrs Florence Nightingale, Superintendent of Nurses.	34	Methodist	1854		Returned Aug 17 th 1856

A lista élén maga Nightingale áll, őt követi az első 38 ápolónő, akik elkísérték. Összesen több mint 200 név szerepel a listán. A könyv felsorolja a nevüket, életkorukat, munkahelyüket, egy referenciát, és ami a legérdekesebb, az utolsó oszlopban egy megjegyzés

is található az ápolónőről. Néhányukról pozitív megítélés olvasható, míg másokról kevésbé. Nightingale nagyon világosan fogalmazott azzal kapcsolatban, hogy szerinte hogyan kellene viselkedniük az ápolónőinek, így minden szabályszegés azt jelentette, hogy hazaküldték őket a kórházból.

Poláris területdiagram vagy Rózsa-diagram

A képen Florence Nightingale híres, úgynevezett poláris területdiagramja látható, amely Coxcomb vagy Rózsa-diagram néven is ismert. A „Vonalak” (Lines) oszlopdiaagram mellett ez Florence legismertebb statisztikai ábrázolásai közé tartozik. A diagram az 1854 és 1856 közötti krími háború idején a brit hadseregben bekövetkezett halálesetek okait szemlélteti, bemutatta, hogy a katonák többsége betegségekben halt meg, nem pedig harctéri sebesülésekben.

A diagram két év adatait hasonlítja össze: A jobb oldali, nagyobb diagram az 1854. áprilistól 1855. márciusig tartó időszakot mutatja. A bal oldali, kisebb diagram az 1855. áprilistól 1856. márciusig tartó időszakot öleli fel. A különböző színű ékek a halálokok típusait jelölik, a középponttól mért hosszuk (területük) pedig az adott hónapban elhunytak számával arányos: Kék ékek: megelőzhető vagy enyhíthető fertőző betegségek okozta halálesetek.

Vörös ékek: sebesülések okozta halálesetek. Fekete ékek: minden egyéb okból bekövetkezett halálesetek.

A diagram egyértelműen bemutatja a kék területek (betegségek okozta halálozás) drámai csökkenését a második évben, ami a higiéniai feltételek javításának és az egészségügyi gyakorlatok megváltoztatásának volt köszönhető. Florence Nightingale statisztikai módszerei és adatvizualizációi alapvetően megreformálták a közegészségügyet és a modern ápolást. Bizonyítékokon alapuló gyakorlat: Nightingale az adatgyűjtést-, és elemzést használta fel reformjainak alátámasztására.

A közegészségügyi törvények alapja

Florence Nightingale munkássága vezetett az 1875-ös Public Health Act (Közegészségügyi Törvény) létrehozásához, amely jelentős előrelépést jelentett a járványok megfékezésében és a higiéniai normák bevezetésében. Elsőként alkalmazott statisztikai megközelítést a betegápolás hatékonyságának értékelésére. Munkássága elismeréseként ő volt az első nő, akit a Királyi Statisztikai Társaság (Royal Statistical Society) tagjává választottak 1858-ban.

A modern nővérképzés és betegellátás

Florence Nightingale a modern nővérképzés és betegellátás elindítója, aki rendszert és elengedhetetlen higiéniai alapelveket vitt a kórházi ellátásba, szigorú rendet és fegyelmet követelve. A modern adatvizualizáció főbb alkalmazásai a közegészségügyben: járványkövetés és térképezés, betegellátás és klinikai adatok elemzése, erőforrás-optimalizálás. Közegészségügyi kommunikáció: infografikák és egyszerű, letisztult diagramok, (pl. a hírhedt "görbe lapítása" grafikon a COVID idején). Betegbevonás: A betegportálok és viselhető eszközök adatai vizualizációkat használnak, hogy segítsék az egyéneket saját egészségi mutatóik nyomon követésében, ezzel ösztönözve őket az aktívabb részvételre a kezelési tervükben. Ezek a modern eszközök, akár csak Nightingale diagramja, a komplex adathalmazokat cselekvésre ösztönző, világos üzenetekké alakítják át.

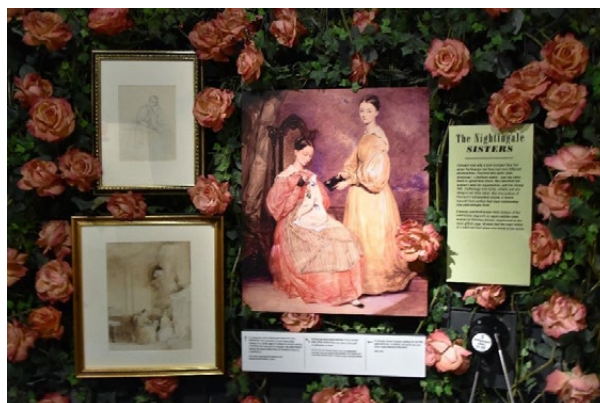
Növénygyűjtemény

Florence Nightingale a vitrinben látható növényeket Margaret Stovintól kapta ajándékba. A herbárium-ban található összes virágot és növényt Lea Hurst környékén gyűjtötték, Nightingale egyik gyermekkori otthonából. Margaret Stovin botanikus volt, és 1840-ben ő lett az első nő, akit a Botanikai Társaság tagjává választottak.

Florence Nightingale és Frances Parthenope Verney

Ez a festmény Florence Nightingale-t és unokatestvérét, Frances Parthenope Verney-t ábrázolja a Nightingale család otthonában, 1830 körül készítette Florence nővére, Parthenope, aki képzett művész volt. Florence (jobbra, sárga ruhában) az olvasás és a tanulás iránt érdeklődött, Parthenope (balra, rózsaszín ruhában) művész és író volt, aki szeretett rajzolni és kézimunkázni, és később a húga munkásságát népszerűsítette írásaival.

Florence Nightingale barátai és támogatói

Charles és Selina Bracebridge: Jómódú családi barátok voltak, akik támogatták Nightingale ápolónői ambícióit, annak ellenére, hogy a szülei ellenezték. Elkísérték európai útjaira és a krími háború idején a Scutariban lévő kórházba is, ahol adminisztratív segítséget nyújtottak.

Sidney és Elizabeth Herbert: Sidney Herbert hadügyminiszter volt a krími háború idején, és ő kérte fel Florence Nightingale-t, hogy vezessen egy ápolónői csapatot a frontra. Felesége, Elizabeth, szintén támogatta barátnője karrierjét és segített neki elhelyezkedni egy női gyógyintézetben, mielőtt a Krímbe indult volna.

Theodore Fliedner: evangélikus lelkész, ő alapította a diakonissza-képző intézetet Kaiserswerthben, Németországban, ahol Florence Nightingale megszerezte első hivatalos ápolói képzését.

Mary Clarke: brit író és szalonhölgy Párizsban, aki szintén nagy hatással volt Nightingale életére és a nők jogairól vallott nézeteire.

Krími háború

A jobb oldalon látható nagyobb kép címe: "The Embarkation of the Sick at Balaklava" (A betegek beszállítása Balaklavában), William Simpson rajza után készült, színezett litográfia, 1855-ből. A kép a krími háború idején a balaklavai kikötőben zajló eseményeket ábrázolja, ahonnan a sebesült és beteg katonákat elszállították Scutari ideiglenes kórházába.

A bal oldalon látható festmény címe: "The Mission of Mercy: Florence Nightingale receiving the Wounded at Scutari" (Az irgalmasság küldetése: Florence Nightingale fogadja a sebesülteket Scutariban), Jerry Barrett festménye 1906 előttről.

Hagyományos török gyertyalámpás (fanoos)

Florence Nightingale örökségének kulcsfontosságú szimbóluma beceneve, a „Lámpás hölgy”. Az itt látható hagyományos török gyertyalámpás, más néven fanoos, egyike azon sok lámpásnak, amelyeket Nightingale a krími háború alatt a Scutari katonai kórházában használt. A legenda szerint Florence Nightingale ezzel a lámpással járta a kórtermeget éjszakai ellenőrzései során, ezzel a képével vált a katonák őrangyalává a köztudatban.

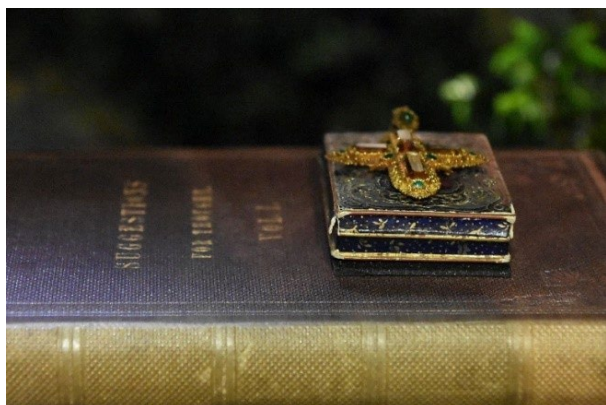
A különbség a képen látható eredeti török lámpás (fanoos) és a Florence Nightingale-ről készült festményeken gyakran ábrázolt, elterjedtebb görög vagy dzsin lámpa között első sorban a kialakításban rejlik: a török lámpás jellemzően összecsukható,

harmonikaszerű textil- vagy papírrészből áll, fém (általában réz vagy sárgarézt) kerettel. Görög vagy dzsin lámpa: a festményeken gyakran tévesen ábrázolt lámpa (mint az "Aladdin" mesében is látható) egy merev, fémből készült olajlámpa, amelynek jellemzően van egy kiöntőcsöve a kanóc számára, és gyakran díszesebb, ívelt forma jellemzi. Ez a kialakítás kevésbé volt praktikus kórházi használatra, mint a hordozható, összecsukható török lámpás. A művészek gyakran a romantikusabb, ismertebb "dzsin lámpa" képet használták a valós, funkcionális török lámpás helyett, ami hozzájárult a "lámpás hölgy" körüli szentimentális legenda kialakulásához.

A török lámpás hordozhatósága és összecsukható kialakítása számos gyakorlati előnnyel járt Florence Nightingale számára a Scutariban lévő zsúfolt és nehéz körülmények között működő kórházban. Könnyű tárolás: A lámpás összecsukva rendkívül kompakt volt, így a nappali órákban, amikor nem volt rá szükség, könnyen és helytakarékosan tárolható volt a zsúfolt kórtermekben vagy az irodájában. Egyszerű szállítás: A fém keret és a könnyű, de tartós textil/papír anyag miatt a lámpás súlya csekély volt. Ez megkönnyítette a hordozását a hosszú éjszakai bejárások során, amikor Florence több kilométert is sétált a betegek között. Praktikus használat: A lámpa fénye diszkrét volt, de elegendő arra, hogy megvilágítsa az utat, és lehetővé tegye a betegek gyors ellenőrzését anélkül, hogy a többi, alvó beteget zavarta volna a kórteremben. Tartósság: Bár papírból vagy szövetszövetből készült, a harmonikaszerű rész védve volt a fém keret által, így ellenállt a mindennapi használatnak egy zord környezetben. Ez a funkcionális kialakítás tökéletesen illett Florence Nightingale pragmatikus megközelítéséhez a betegellátásban.

Javaslatok a gondolkodáshoz

Florence Nightingale a "Suggestions for Thought" (Javaslatok a gondolkodáshoz) című, háromkötetes műve eredetileg 1860-ban, magánkiadásban jelent meg. A könyvvel célja az volt, hogy alternatívát kínáljon az ateizmussal szemben azok számára, akik elfordultak a hagyományos vallásoktól. A könyv emellett a nők jogairól és társadalmi korlátaikról is szólt. Ez a mű a spirituális nézeteit mutatta be, és bár életében nem tette közzé, számos kiadásban és válogatásban megjelent azóta, és a szakértők elemzik a nővérképzés és a társadalmi reform iránti elkötelezettségét megalapozó elveket. A könyvön fekvő díszes, drágaköves tárgy a "Nightingale Jewel". Florence Nightingale 1855-ben Viktória királynőtől elismerésként kapott ékszere a krími háborúban végzett munkájáért. A királynő férje, Albert herceg által tervezett ékszeren a Szent György-kereszt, valamint egy koronás monogram és egy gyémántokkal kirakott lámpa látható. Jelentősége: Mivel abban az időben nem létezett megfelelő kitüntetés női civilek számára, a bronz egyfajta medálként is funkcionált, és a modern nővérképzés ikonikus szimbólumává vált.

Florence Nightingale gyógyszeresládája

A tárlaton megtekinthető Nightingale gyógyszeresládája is, amelyet a krími háborúba vitt magával a nővérei számára. A láda tartalmának nagy része gyomor- és bélproblémák kezelésére szolgált, például hasmenés vagy puffadás ellen.

A gyógyszeresláda többek között az alábbiakat tartalmazta: Kinin - a malária kezelésére. Ipekakuána bor - vérhas vagy köhögés ellen. Kálium-karbonát - láz csillapítására. Aromás készítmény (Aromatic Confection) - tonik, amely a "blokkolt szelek" kiürítését segítette. Parégorikus elixír (Paregoric Elixir) - fájdalomcsillapító, de főként hasmenés elleni szerként alkalmazták. Gyömbér esszencia, citromsav, porított rebarbara, magnézium- és szódabikarbóna - a puffadás és gyomor-, bélgörcsök enyhítésére. A láda ezenkívül tartalmazott két doboz "Tonik tablettát" és "Köhögés elleni tablettát", egy apró mérleget és mérőedényeket, valamint egy üvegpozarat a folyadékok mérésére. A tartalom jelentős része rendkívül mérgező volt.

Order of Merit (brit Érdemrend)

Az Order of Merit (Érdemrend) egy rendkívül rangos kitüntetés, amelyet 1902-es alapítása óta csekély számú embernek ítéltek oda. A rendnek legfeljebb 24 élő tagja lehet, plusz korlátozott számú tiszteletbeli tag. Ezt a kitüntetést a tudomány, művészetek, irodalom, vagy kiemelkedő közszolgálat területén elért rendkívüli érdemekért adományozza a mindenkori brit uralkodó, elismerve ezzel a kitüntetettek kiemelkedő munkásságát.

A "Lámpás Hölgy", a modern ápolás megalapítója 1907-ben kapta meg a brit Érdemrendet VII. Edward királytól. Ő volt az első nő, akit ezzel a kitüntetéssel jutalmaztak. Az eredeti érdemrend, amelyet Florence Nightingale kapott, a National Army Museum gyűjteményében található Londonban.

British Medical Association (BMA) jelvények

Az alábbi zománcozott jelvények a brit orvosi és ápolói szervezetekhez kapcsolódnak. Az egyikben a BRITISH MEDICAL ASSOCIATION felirat olvasható, a másikon az „1861” és „1916” évszámok, valamint a „RCN” monogram (Royal College of Nursing) látható egy koronás pajzson.

British Medical Association (BMA) jelvények

Az alábbi zománcozott jelvények a brit orvosi és ápolói szervezetekhez kapcsolódnak. Az egyik a BRITISH MEDICAL ASSOCIATION felirat olvasható, a másikon az „1861” és „1916” évszámok, valamint a „RCN” monogram (Royal College of Nursing) látható egy koronás pajzson.

A Royal College of Nursing (RCN), korábbi nevén The College of Nursing tagjai jelvényeinek egyike. A szélén a „THE COLLEGE OF NURSING / FOUNDED MCMXVI (Alapítva 1916-ban)” felirat olvasható. A mellette lévő kerek jelvényen a „BRITISH MEDICAL ASSOCIATION” (Brit Orvosi Szövetség) felirat látható, ez a szervezet tagságát vagy egy adott eseményen való részvételt jelölhette.

Ezeket a jelvényeket az 1916-os alapítástól 1939-ig használták.

Florence Nightingale Ápolóképző Iskola (Florence Nightingale School of Nursing) jelvénye

Az 1920-as évektől minden ápolónő, aki a Nightingale Kiképző Iskolában végzett, megkapta ezt a jelvényt. A képen látható kék, csillag alakú kitűző az ikonikus Nightingale Jelvény (Nightingale Badge).

Ez a jelvény Eleanor Ferryé volt, aki 1940 szeptemberében, a második világháború alatt a St Thomas Kórházban dolgozott, amikor a kórházat bombatalálat érte. Eleanort a bomba repesze robbanásakor eltalálta, és szerencséje volt, hogy túlélte. Később a kórház romjai között megtalálta ép, de súlyosan megromgálódott jelvényét. A jelvény egy nyolcágú, sötétkék zománcozott csillag (Máltai kereszt), amelynek négy ága a sarkalatos erényeket szimbolizálja: a körültekintést (Prudence), a mértékletességet (Temperance), az igazságosságot (Justice) és a kitartást (Fortitude). Középen Florence Nightingale portréja látható profilból, sarkain pedig különböző szimbólumok, például liliomok (fleur-de-lys) vannak. A jelvényt Alicia Lloyd Still tervezte 1925-ben, és először ez évben adták át a sikeresen végző ápolónőknek. A hátoldalán gyakran a "Nightingale School St Thomas Hospital" felirat és a „Hűség” (Loyalty) szó, valamint a viselő neve és az adományozás éve szerepel.

A jelvényt világszerte elismerik az ápolói kiválóság szimbólumaként. Érdekes, hogy a tulajdonos halála után a jelvényt gyakran visszaszolgáltatták a Nightingale ösztöndíj testületnek (Nightingale Fellowship), hogy megakadályozzák annak illetéktelen kezekbe kerülését. Ezt a konkrét jelvénytípust 1925 és 1992 között adományozták a képzőiskola növendékeinek.

A Florence Nightingale Múzeum további kiállítási tárgyai

A kiállításon többek között az alábbi tárgyak is láthatók: Egy bekeretezett tanúsítvány a Nightingale Képzőiskolából (Nightingale Training School St Thomas' Hospital London). Régi fotóalbumok, amelyekben a Nightingale nővérek vagy korabeli személyek fényképei láthatók. Egy album, amely anatómiai vázlatokat, rajzokat tartalmaz.

A fotón látható könyv a "Florence nővéreinek megérkezése" („The arrival of Florence's nurses”) című eseményhez kapcsolódik. A felirat megemlíti, hogy a helyi nők siettek segíteni, beilleszkedni az érkezőknek. A karkötő vagy nyaklánc, amelyen zöld berakás és gyöngyök találhatók, Florence személyes tárgyai közül való.

Florence Nightingale számára fából készült kerekesszéke.

Florence a krími háborúból való visszatérése után londoni, Mayfair-negyedbeli otthonában használta ezt a mozgását segítő eszközt, mivel 30-as éveitől nagyrészt ágyhoz volt kötve. A kerekesszékből folytatott fontos beszélgetéseket, és fogalmazta meg azokat az útmutatásokat, amelyek megalapozták a modern ápolást.

Florence Nightingale hálószobájának egy rekonstruált részlete

A hálószoba Florence South Street-i otthonát eleveníti fel, ahol Florence Nightingale élete utolsó éveit töltötte. A kiállítás része egy antik stílusú, fa fejtámlás ágy, vörös ágytakaróval és fehér párnákkal. Mellette egy éjjeliszekrényen egy régi típusú gramofon látható. A szobában több más korabeli tárgy, egy könyvekkel teli polc, festmények, és egy díszes, festett paraván is megtekinthető.

Athéna, a bagoly

Ezt a baglyot Florence Nightingale mentette meg 1850-ben, miközben Görögországban nyaralt. Egy csapat gyerek zaklatta a szegény baglyot, amikor a madárfióka kiesett a fészkből az Akropoliszon. Florence ezután úgy döntött, hogy megtartja a baglyot háziállatként, és Athénának nevezte el. Athéna, a kis bagoly neve szorosan kapcsolódik a görög Athéné,

és a római Minerva istennőkhöz, a bölcsességet és a tudást jelképezik.

Athéna hazajött Florence-szel, és nagyon szeretetteljes éveket töltött a háziállataként. A bagoly Florence állandó társa lett, gyakran a zsebében vagy a vállán hordta. A bagoly története rávilágít Florence Nightingale állatok iránti mély együttérzésére és gondoskodó természetére, amely a modern nővérképzés alapelveit is meghatározta. Athéna, a bagoly, valóban egyedi személyiség volt, tele meglepő képességekkel és egy különleges viszonyal Florence családjához.

Athéna trükkjei és személyisége

Illemtan órák: Florence megtanította Athénát meghajolni és pukedlizni az asztalon, ami gyakran elvonta a betegek figyelmét a fájdalmaikról, amikor Florence látogatásokat tett náluk.

Athéna mint „nővérsegéd”: Florence beteglátogatásai alkalmával Athéna gyakran kibújt a zsebéből, és a beteg mellé ült, ami egy pillanatra segített nekik elfelejteni a problémáikat.

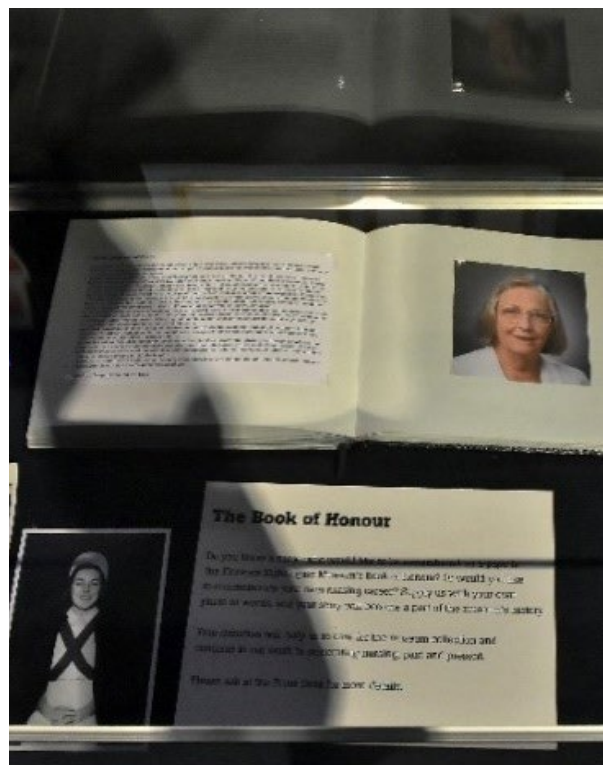
Személyes tér védelme: Athéna rendkívül hűséges volt Florence-hez, és nem kedvelte azokat az embereket, akiket tolakodónak talált. Ilyenkor a csőrével csipkedte azokat, akik túl közel merészkedtek Florence személyes teréhez. Florence testvére, Parthenope írt és illusztrált egy könyvet a bagoly életéről, "Life and Death of Athena, an Owlet from the Parthenon" (Athéna, a kisbagoly élete és halála az Akropoliszról) címmel, hogy felvidítsa Florence-t, amikor az a krími háború alatt Scutariban dolgozott. Amikor Florence a krími háborúba indult, Athénát a rokonaira, köztük Parthenope-ra bízta. A bagoly véletlenül a padláson ragadt, és meghalt, amiért Florence a későbbiekben nem tudott megbocsátani a családjának, különösen Parthenope-nak. Athéna halála annyira lesújtotta Florence-t, elhalasztotta az utazását, hogy preparáltassa a madarat.

Jimmy, a teknős

A képen Jimmy, a teknős páncélja látható, az egykori háziállat, amely a krími háború idején a Scutari Kórházban élt a katonai osztályok kedvenceként. Florence hitt abban, hogy a háziállatok terápiás hatásúak lehetnek a betegek felépülésében, még a Notes on Nursing (Jegyzetek az ápolásról) című, jelentős könyvében is megemlíttette ezt.

Az Emlékkönyv (Book of Honour) és a Jövő Generáció Nightingale-jei (Next Generation Nightingales)

Az egyik tárló a Nightingale-emlékkönyv (Book of Honour) és a Jövő Generáció Nightingale-jei (Next Generation Nightingales) elnevezésű projekteket mutatja be. A világ minden tájáról származó ápolók és egészségügyi szakemberek történeteit és fényképeit gyűjti össze, akik folytatják Florence Nightingale szellemi örökségét. A könyvben szereplő történetek és képek adományok által kerülnek be, és örökre a múzeum gyűjteményének részét képezik. Miss Nightingale szavaival élve: „Az ápolás művészet: és ha művészetté akarjuk tenni, kizárólagos odaadást igényel, ugyanolyan kemény felkészülést, mint bármely festő vagy szobrász munkája.” A könyv tagjai megtestesítik azt a lendületet és szenvedélyt, amelyet Nightingale elvárt az ápolóktól. Mindezeket a történeteket egy emlékkönyvben is őrzik, amely örökre a Florence Nightingale Múzeum falain belül marad.

Nightingale nővér és szülésznő díj (The Nightingale Nurse and Midwife Award)

A díjat a Guy's & St Thomas' NHS Foundation Trust (Nemzeti Egészségügyi Szolgálat Alapítvány) hozta létre, amely Florence Nightingale öröksége által inspirált egyedülálló szakmai elismerés. Évente, a Nemzetközi Ápolók Napján adják át a kiemelkedően teljesítő ápoló- vagy szülésznőknek. A díjazottak egy gravírozott jelvényt és oklevelet kapnak, és jogosulttá válnak a Nightingale Nurse vagy Nightingale Midwife (Nightingale nővér vagy szülésznő) megtisztelő cím viselésére. A kitüntetés megszerzéséhez az ápolóknak és szülésznőknek egy Florence szellemiségén alapuló vizsgát kell letenniük. A Nightingale Akadémia (Nightingale Academy) a Guy's & St Thomas' NHS Foundation Trust és partnerei, a King's College London és a London Southbank University együtt-

működésében számos képzési és továbbképzési lehetőséget kínál.

A Nightingale Akadémia által kínált képzések közé tartoznak: Klinikai gyakorlatok: Az akadémia magas színvonalú klinikai gyakorlati helyeket biztosít az ápolói és szülésznői hallgatók számára, lehetővé téve a speciális területek széles skálájának meg tapasztalását. Munkaalapú tanulási modulok: Rugalmas, hallgatóközpontú képzési modulok, amelyek lehetővé teszik a munkavégzés során megszerzett tudás és készségek akadémiai kreditként való elismertetését (például a képen látható díjjal kapcsolatos pályázat részeként). Tanulmányi napok és workshopok: Egy-, vagy többnapos kurzusok, amelyek adott klinikai területekre fókuszálnak, mint például az aneszteziológiai ápolás vagy a stroke és neurológia alapjai. Gyakornoki programok (Apprenticeships): Különböző szintű gyakornoki pozíciók, beleértve az ápolói munkatárs (Nursing Associate) képzést is, amely egy alapdiplomás szintű képzés. Látogatói programok: Testreszabott, megfigyelésen alapuló programok, amelyek magukban foglalhatnak előadásokat, megbeszéléseket és klinikai gyakorlatok megfigyelését. A képzések célja a szakmai kiválóság támogatása, az innováció ösztönzése és a páciensek számára nyújtott ellátás minőségének javítása.

Brit katonai ápolás békében és háborúban (British Military Nursing in Peace and War).

Ez a kiállítási egység egy idővonal mentén mutatja be a katonai ápolás történetét a krími háborútól a jelenig, beleértve a kulcsfontosságú eseményeket és személyeket, például Florence Nightingale és Mary Seacole munkásságát. Az idővonalon megemlített főbb állomások közé tartozik: A krími háború (1853–1856), a Vöröskereszt alapítása (1863), a Búr háború (1899–1902), az I. és II. világháborúk, a Brit Hadsereg ápolói testületeinek (például QAIMNS, PMRAFNS) megalakulása. Az installáció része egy tábori kórházi sátor is, amelyben történelmi tárgyakat és interjúkat

mutatnak be szolgálatban lévő és nyugdíjas katonai ápolókkal.

A bal oldalon egy menekülési útvonalat jelző táblákkal ellátott ajtó látható, amely a múzeum belső terét mutatja be.

A panelen kiemelt események és időszakok szerepelnek, többek között: Az 1990-es öbölháború; az 1992-es boszniai háború - amikor a férfi ápolókat a Royal Army Medical Corpstól (RAMC) a Queen Alexandra's Royal Army Nursing Corps (QARANC) kötelékébe helyezték át - a női ápolók mellé; a 2001-2014-es afganisztáni háború; a 2003-2009-es iraki háború; a 2014-2015-ös Ebola-járvány; ENSZ-misszió Sierra Leonében; egy 2017-es ENSZ-misszió Dél-Szudánba; a 2019-2022-es COVID-19 globális világjárvány, beleértve a londoni NHS Nightingale Kórház megnyitását.

Mary Seacole (1805–1881)

Mary Seacole brit-jamaicai ápolónő és üzletasszony szintén a krími háborúban dolgozott. A brit hatóságok és Florence Nightingale elutasították a segítségét, ezért saját költségén utazott a Krímbe, ahol a frontvonal közelében hozta létre a "British Hotel"-t, ahol sebesült katonákat ápolt gyógynövényekkel, karibi-afrikai gyógyászati ismereteivel, és látott el élelemmel. A katonák „Seacole anyának” becézték. A kiállítás egy idővonal mentén bemutatja Seacole életének fontosabb eseményeit, beleértve utazásait, a kolera- és sárgaláz-járványok idején végzett munkáját, valamint a krími háborúban nyújtott segítségét. A panel mellett kék-fehér mintás csempék láthatók, amelyek az oszmán stílusra emlékeztetnek, utalva a háború helyszínére, Törökországra.

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSOK

A Florence Nightingale Múzeum az állandó tárlatok mellett nagy figyelmet fordít egy-egy különleges személy vagy téma részletes bemutatására is. Időszaki kiállításai alkalmával bemutatták az ápolói

munka kiemelt szerepét a spanyolnátha idejében, megemlékeztek Florence Nightingale születésének 200. évfordulójáról. Bemutatták a „Repülő csalógyányokat” – egy ápolónőkből álló csoportot – a normandiai partraszállás 80. évfordulója alkalmából, akiket repülőgépeken szállítottak a csatába, és az életüket kockáztatva kezelték a katonákat a második világháború alatt. „Nem tudjuk biztosan, hogy hányan voltak” – mondja Edwards asszony. „A legmegbízhatóbb forrás, amit találtunk, körülbelül 500 nő adatai voltak, akik a háború utolsó évében tettek ezt.”

JELENLEGI KIÁLLÍTÁSOK

Cicely Saunders

Cicely Saunders volt az első modern, a St Christopher's Hospice (Szent Kristóf Hospice) alapítója 1967-ben, amely összekapcsolta a fájdalom és tünetek szakértő kezelését az együttérző gondoskodással, oktatással és klinikai kutatással.

A tárlat ismerteti a hospice közösségi jellegét, a betegek és családtagaik bevonását a gondozásba, valamint a terminális, az utolsó életszakaszbeli gondozással kapcsolatos oktatást. Saunders munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el, többek között 1980-ban a Brit Birodalom Dame Parancsnoki (DBE) címével, 1989-ben pedig a Brit Érdemrenddel (Order of Merit).

A páciens

A kiállítás személyes történetet is megoszt arról, hogy Saunders maga is a saját alapította hospice-ban töltötte élete utolsó hónapjait, miután mellrákot diagnosztizáltak nála. Dame Cicely Saunders 2006. július 14-én, 87 éves korában hunyt el a St Christopher's Hospice-ban, azon a helyen, amelynek egész életét szentelte. Hamvait férje, Marian hamvai mellé

temették a St Christopher's kertjében. Saunders figyelemre méltó életet élt, és sokat tett a haldoklók gondozásáért. Öröksége tovább él a Cicely Saunders Intézetben, a St Christopher's Hospice-ban és szerte a világon az összes palliatív gondozási munkában.

„A Gyógyító terek: Az egészségügyi tervezés múltja, jelene és jövője”

A Florence Nightingale Múzeum 2025. november 17-én nyitotta meg új időszaki tárlatát, ahová esettanulmányokat vártak a világ összes országából, melyeket kiállítás keretében mutatnak be 2025. november 18-tól 2026. december 31-ig. A tárlat az egészségügyi környezetek tervezésében és fejlesztésében végzett kulcsfontosságú és gyakran alulértékelt munkát mutatja be. Florence Nightingale, a modern ápolás megteremtőjének kórházépítészeti munkásságától a mai technológiával integrált gyógyító tereket tervező ápolók és épülettervező szakemberek tevékenységén keresztül a kiállítás rávilágít az ellátás és a hely közötti lényeges kapcsolatra.

A tárlaton az alábbi országok tanulmányai tekinthetők meg: Egyesült Királyság, Japán, Kanada, Kína, Uganda, USA-Montana, USA-Tennessee, Tajvan. Magyarországról Boros Károlyné (okleveles ápoló MSC, egészségügyi menedzser, addiktológiai konzultáns) esettanulmányát is beválogatták a Florence Nightingale Múzeum kiállítási dokumentumai közé, és megtekinthető a kiállításon.

Interaktív videóképernyő a Florence Nightingale Múzeumban

A képernyőn különböző témájú rövidfilmek közül lehet választani, amelyek az ápolás történetét és a modern egészségügyi szakemberek tapasztalatait mutatják be.

A választható videók témái történelmi témák: a scutari kórházon túl, szolgálat két világháború alatt; és modern ápolási tapasztalatok: ápolás a szárazföldön, ápolás a tengeren, ápolás a levegőben, ápolás a Covid-19 idején

Lehetnél te is Nightingale nővér? („Could you become a Nightingale Nurse?”)

Az interaktív tárlat célja, hogy az ápolói hivatás iránt inspirálja a látogatókat – különösen a fiatalabb generációkat. A digitális platformon különböző szakterületeken dolgozó, valós ápolók, szakdolgozók mutatkoznak be, rövid tájékoztatóval a munkájukról.

Több mint kétszáz évvel Florence Nightingale születése után elmondhatjuk, a „Lámpás Hölyg” ikonikus személyisége, inspiráló ereje, a társadalomban betöltött szerepe pozitív hatással van az egészségügyi dolgozókra és a tudományos életre egyaránt. A londoni Florence Nightingale Múzeum a műtárggyűjtemény őrzésével, a különböző társadalmi csoportok bevonásával párbeszédet teremt, értéket közvetít, ezzel támogatja a folyamatos innovációt, mindannyiunk jövőjének alakítását egy jobb világért.

„Úgy gondolom, az érzéseket nem szavakban kellene eltekozzolni, hanem tettekben megvalósítani – olyan tettekben, amelyek valódi hatással járnak.” (Florence Nightingale)

AZ (ÉT)VÁGY NYOMÁBAN – SZEMELVÉNYEK AZ AFRODIZIÁKUMOK TÖRTÉNETÉBŐL

MITYKÓ GYÖRGY
mityko.art@protonmail.com

Absztrakt

A tanulmány az afrodiziákumok kulturális és tudománytörténeti fejlődését vizsgálja, különös tekintettel az ókori kultúrák (köztük Egyiptom és a klasszikus Mediterráneum), a kora középkori iszlám tradíciók és a szanszkrit irodalom (Káma-Szútra) receptjeire és rituáléira. Irodalmi, történeti és orvostörténeti források kritikai áttekintésével tárgyalja az afrodiziákumok etimológiáját, társadalmi szerepét, alkalmazási formáit (lokális és szájon át adott készítmények, rituális gyakorlatok), valamint a hatásmechanizmusokra vonatkozó modern élettani magyarázatokat. Emellett a kantaridin és a bor kultúrtörténeti és biokémiai vonatkozásait is vizsgálja. Rámutat a hagyomány és mítosz, valamint a valós élettani–toxikológiai hatások közötti ellentmondásokra. A dolgozat kiemeli az interkulturális tudástranszfer szerepét, a placebo-hatás kultúrtörténeti jelentőségét, és felhívja a figyelmet arra, hogy a történeti receptek értékeléséhez primer források és modern farmakológiai vizsgálatok egyaránt szükségesek.

Kulcsszavak

afrodiziákumok, erotológia, ‘ilm al-bāh, Káma-Szútra, ókori Egyiptom, kantaridin, spanyol légy, bor

Abstract

This study examines the cultural and historiographical development of aphrodisiacs, with particular emphasis on ancient civilizations (including Egypt and the classical Mediterranean region), early medieval Islamic traditions, and the Sanskrit literature of the *Kāma Sūtra*. Through a critical review of literary, historical, and medical-historical sources, it explores the etymology, social function, and modes of application of aphrodisiacs (such as topical preparations, orally administered substances, and ritual practices), along with modern physiological explanations regarding their potential mechanisms of action. It also explores the cultural-historical and biochemical aspects of cantharidin and wine. The study highlights the tensions between traditional beliefs and myths on the one hand, and actual physiological and toxicological effects on the other. It also underscores the role of intercultural knowledge transfer, the cultural significance of the placebo effect, and the importance of evaluating historical recipes through both primary sources and modern pharmacological research.

Keywords

aphrodisiacs, erotology, ‘ilm al-bāh, Kāma Sūtra, ancient Egypt, cantharidin, Spanish fly, wine

Az erotikus ingerek és a szexuális viselkedés tanulmányozását és leírását vizsgáló tudomány az erotológia. Nevét – a szexualitásnak mindent alárendelő ókori görögök mitológiájából merítve – a szerelem, a vágy és az érzéki ölelés görög istenének, Erósznak a nevéből kapta (a görög Éros (Ἔρως) = Erósz, Érotos (Ἔρωτος) = szerelem, vágy, szexuális vágy + logosz (λόγος) = bölcsesség, illetve az ebből képzett -lógia (λογία) = tan, tudomány szavakból).

Az erotológia nyugati fejlődését megelőzve, a kilencedik századi Arabiában fejlődött ki egy multidiszciplináris, orvosi, filozófiai és vallási ismereteken alapuló iszlám tudomány, az ‘ilm al-bāh, azaz a közösülés tudománya (arab ilm (علم) = tudás + bāh (إباحة) = közösülés). Érdekességként megjegyzem, hogy a bāh (إباحة) urdu nyelven a közösülés mellett nemi szenvedély, kéj, nemi képesség és férfiasság jelentésekkel is bír, ugyanakkor a bāh (إباحة) kifejezés egyben az abbászida erotológiát is jelöli. A szexualitással foglalkozó tudomány az iszlám aranykornak tekinthető Abbászida Kalifátus (749-1258) idején jelent meg, és fejlődött ki. Az Abbászida Kalifátusban, Mohamed próféta nagybátyjának ükunokája, Al-Manszúr kalifa nyitotta meg a világ első (köz)gyógyszertárait 754-ben, a mai Bagdad területén, melyben nemcsak gyógyszereket, hanem a testi erő, termékenység és potencia megőrzésére szolgáló szereket is árusítottak.

Az ember ősidők óta próbálja fenntartani szexuális erejét, hisz

amit fiatalon megtapasztalt, atól vonakodik megválni az életkor előrehaladtával. Bár az öregedés elfogadása kultúránként változott, a fiatalok nyújtotta kiváló biológiai működés minden embert vágyakozással fog el.

A korai népek varázslást, mágiát alkalmaztak, s a rituálék során szellemektől, istenektől kérték erejük, potenciájuk és termékenységük megőrzését, vagy visszaállítását, melyek gyakran kiengesztelő szertartások voltak (például Óegyiptomban).

Amikor a vallási befolyás önmagában nem bizonyult elegendőnek, a szexuális vágy és teljesítőképesség visszaszerzése iránti erős, civilizációkon túlmutató, egyetemes emberi készlet hatására elkezdődött a gyógyhatású anyagok, köztük az afrodiziákumok keresése.

Ezen szerek egy része hatástalan volt, más része kifejezetten káros, de akadtak működőképesek is, s ha a recept összetevői beazonosíthatóak voltak, a mai biokémiai, élettani ismeretek birtokában többük működése leírhatóvá vált. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni a placebo hatásról sem, aminek megerősítésében, vagy kizárásában szintén segítséget nyújt a modern tudomány.

A világibb gyógymódokat keresők az alkalmazott szerek mellé a vallási rituálékot övező misztikumot is átvették. Bonyolult, varázsvilágot idéző szertartásokat dolgoztak ki az egyes gyógykészítmények, köztük az afrodiziákumok használatára. Minél átláthatatlanabbak voltak az eljárásaik, annál nélkülözhetetlenebbé tették a gyógyító személy szerepét a gyógyítás folyamatában.

Az afrodiziákumok olyan anyagok, amelyek serkentik a szexuális aktivitást. Nevüket a vágy görög istennője, Aphrodité után kap-

ták. A görög költő, Hésziodosz és a népszerű legenda szerint Kronosz titán úgy jutott hatalomra, hogy az anyjától kapott sarlóval levágta apjának, Urannosznak, az ég istenének nemi szervét, majd a tenger habjaiba dobta. Aphrodité Urannosz tengerbe hullott ondójából született, s a tenger habjából emelkedett ki Küthéra partjainál. Aphrodité a Földközi-tenger térségében a termékenység istennőjeként tisztelik. A mitológiai történeten túl azonban kézzelfoghatóbb dolgot is hagyott ránk, hisz róla nevezték el a szexuális vágyfokozókat afrodiziákumoknak (görög aphrosz (ἀφρός) = hab, aphrodisiakós (ἀφροδισιακός) = Aphroditéval kapcsolatos, afrodiziákum).

1. ábra: Aphrodité szobra, pároszi márvány. I. sz. II. századi változat, amely az i. e. IV. századi, eredeti "Szirakúzi Aphrodité" másolata. A nyakat, a fejet és a jobb kart Antonio Canova (1757–1822) restaurálta. Leltári szám N°3524 (Forrás: Wikimedia Commons, Licenc: Creative Commons CC0 1.0 Universal Public Domain Dedication). Elérési hely: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aphrodite_Afrodita_p%C3%BAAdica_Venere_Venus_Athens_Greece.jpg

Az „afrodiziákum” – mint melléknév – a nyugati kultúrába a XI. századi orvostudós, Constantinus Africanus által kerülhetett, aki az iszlám által őrzött antik tudást –

közte Galénosz és Hippokratész műveit – arabról latinra fordította. Constantinus a IX–X. században élt arab orvos, Ibn al-Dzsazzár (Ibn al-Jazzār) nemi aktusról és termékenységről írott könyvét is lefordította, ami De Coitu (A közösülésről) címmel jelent meg. A könyv egy hosszú részt tartalmaz az arab gyógyászatban használt vágyfokozónak vélt ételekről és gyógynövényekről.

Az „aphrodisiaca” főnévként – mint a vágykeltő és fogamzást serkentő szerek elnevezése – latin orvosi szövegekben jelent meg először az interkulturális befolyás időszakában, például Théophile Bonet svájci orvos 1682-es Mercurius compitalitius című átfogó orvosi kézikönyvében.

Az „aphrodisiacs” főnév ezt követően a XVIII. század eleji angol nyelvű orvosi munkákban kezdett megjelenni (például John Jonesnál 1700-ban), majd a század közepén francia nyelven is használni kezdték (pl. Samuel Tissot 1760-as műve a maszturbációról L'Onanisme címmel).

Végül az afrodiziákum kifejezés az 1750-es évektől kezdve szélesebb körben – az orvosi művek mellett az irodalomban is terjedni kezdett.

Hatásmechanizmusuk szerint az afrodiziákumokat három csoportba sorolhatjuk: libidófokozók (vágykeltők), potencinövelők (teljesítményfokozók) és szexuális élvezetet fokozók (orgazmuskészséget javítók).

Sok anyagról állítják, hogy afrodiziákum tulajdonságokkal bír, azonban ennek a tudományos, illetve orvosszakmailag is elfogadható bizonyítása sokkal nehezebb. Az egyik problémát az jelenti, hogy a kísérleti alanyok hálószobája nem laboratórium, ennél fogva metrikus adatok helyett meg kell elégedni a szubjektív egyéni

beszámolókkal. Ha pedig az állatkísérleteket vesszük alapul, kétségtelen, hogy vannak a törzsfajlódás során változatlanul maradt biokémiai mechanizmusok, mint például a kémiai ingerületátvitel, ami jól jött a modern fájdalomcsillapítók fejlesztésénél, de ami működik patkánymodellben, az nem biztos, hogy az embernél is működik. Ugyanakkor az állatmodellek vizsgálati lehetősége főleg az aktusok számára, a hormonszintek mérésére és a genitáliák anatómiai sajátosságainak változásaira korlátozódik, melyben nem szerepelnek emocionális elemek.

Az afrodisziákumok szercsoportjának gyógyszerészeti elismerésében akadályt jelentett, hogy használatuk több kultúrában is szembement az uralkodó erkölcsi, vallási dogmákkal, és a gyakorta ezeken alapuló szexuális örömelles orvosi tanokkal.

A középkori katolikus teológia még a házasságon belül is ellemezte a szexuális élvezetet, s a szexualitást kizárólag a fajfenntartáshoz szükséges reprodukív tevékenységnek ismerte el. Ugyanakkor a protestáns tanok a Biblia azon iránymutatását emelik ki, hogy a házasságban élő ember legyen termékeny, és sokasodjon. A protestáns vélekedés szerint a házaspároknak élvezetes szexuális kapcsolatot kell folytatniuk ahhoz, hogy egészséges utódaik születhessenek.

A XVI. században a neves németalföldi orvos-fizikus, Lemnius Laevinus úgy vélte, hogy a reprodukív célú szexuális aktus élvezetének elmulasztása lusta és ostoba utódok fogantatását eredményezi, így feltételezhető, hogy a házasság afrodisziákumokat is használhattak ezidőtájt.

Az afrodisziákumok irodalma rendkívül változatos, mely a korabeli

orvosi és gyógyszerészeti írások mellett jelentősen támaszkodik az irodalmi klasszikusokra. A költők és írók gyakorta adtak leírást az egyes afrodisziákumokról, így a legpontosabb képet akkor kapjuk, ha a tudománytörténet és kultúrtörténet metszéspontjában vizsgálódunk.

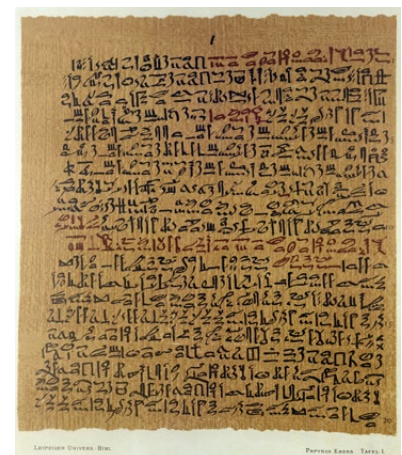
*“Kertem termését majorosném már idehozta,
S mályvát, mely a belet könnyíti
nagyszerűen;
Itt a saláta, fejes; hasadékony
hagymagumóval
Menta bőfögni-való és buja éruka-
fű;
Rútás tengeri-hal, koszorúva
tojás-szeletekkel
S tinnhal sós levitől jól csepegő
kocatógy.
Eddig az ízelítő.”*

írja lakomájának kellékeit Marcus Valerius Martialis a Meghitt társaság című epigrammájában. A „bujá éruka-fű” a latin eruca (Eruca sativa), vagyis rukkola / borsmustár / mustársaláta, amit az ókorban kifejezetten afrodisziákumnak tartottak. Plinius (Naturalis Historia XIX. 39; XX. 87) és Dioszkoridész (De Materia Medica II. 123) is említi, hogy növeli a vágyat és a nemzőerőt.

Martialisnál tehát nem véletlenül szerepel a felsorolásban a saláta, hagyma, menta mellett az „éruka”, hisz már antik közhely volt, hogy bujaságot kelt.

Az Eruca sativa modernkori állatkísérletes és kémiai kutatása némi magyarázattal szolgál a feltételezett afrodisziákum hatás tekintetében. A benne lévő polifenolok, mint a kvercetin, ramnocitrin, klorogénsav és kávésav védnek a reaktív oxigénfajták (ROS), azaz a szabad gyökök okozta sejtkárosodástól, és csökkenthetik a here és az ondó oxidatív károsodását. A növény nagyon gaz-

dag glükozinolátokban, mint a glükooerucin és a glükorafanin, melyek a belekben izotiocianáttá alakulva fokozzák az erek nitrogén-monoxid (NO) termelődését. Emellett karotinoid és flavonoid tartalmat is kimutattak benne, ami további sejtvédelmet jelenthet. Természetesen jelen tanulmány célja az orvostörténeti bemutatás, amit a modern vegyészeti és gyógyszerhatástani vizsgálatok kizárólag a vizsgált gyógyítási módszerek hatékonyságának megítélés céljából egészíthetnek ki.

2. ábra:

Az Ebers-papirusz 1875-ös faksimile kiadásának egy oldala (Szerző: Georg Ebers (szerk.): Papyrus Ebers, Leipzig, 1875. Digitalizálta: Wellcome Historical Medical Museum, London. Forrás: Wellcome Library. Licenc: CC BY-NC 4.0). Elérési hely: Wellcome Collection, <http://catalogue.wellcomelibrary.org/record=b1296213>

A civilizáció egyik legősibb bölcsője a Nílus völgye, ahol a szexualitás nem csak biológiai szükséglet volt, hanem az isteni teremtés és a kozmikus rend része, amit nem tekintettek tabutémának.

Az ókori Egyiptomot – a fennmaradt írások és ábrázolások tanúsága szerint – virágzó erotikus élet jellemezte, ennél fogva számos módszert alkalmaztak a szexuális erő növelésére. Mágikus szertartásokat és afrodisziákumokat is használtak, valamint az impotenciát is leírták, illetve megpróbálták kezelni.

Az egyiptomi vallásban központi szerepet játszott a termékenység-isten, Ozirisz főisten imádata, akit rendszerint álló fallosszal ábrázoltak. A tavaszi szertartásokon az isten képmását borral mosták le, s olajjal kenték be. Denninger (1930) szerint az egyiptomiak úgy vélték, hogy az isten testére kent olaj isteni erőt hordoz, és aki az isten testének bármely részéről lenyalta, védettséget szerzett a gyengeség és impotencia ellen. Megjegyzendő, a modern egyiptológiai szakirodalomban nem találtam az istenek szobráról történő, potenciafokozás érdekében végzett „olajnyalogatás” rituáléjáról bizonyítékot.

Étienne Émile Bernard 1908-as afrodiziákumokról szóló könyvében ír egy feltehetőleg afrodiziákum hatású rovarról: *“Ez a rovar faragva megtalálható Théba sírjain, amint gőzt bocsát egy olyan férfi szájába, akinek merev péniszéből fiatal gyermekek bukkannak elő.”*

Az egyiptomiak szájon át szedhető, és helyi alkalmazású (például péniszre kenhető) gyógyszereket is leírtak. Az i. e. 1550 körül keletkezett Ebers-papirusz 663. számú receptje a férfi nemi szerv gyengeségére (vagyis az impotenciára) beléndek, fűz, boróka, akácia, jujubafa, mirha, sárgavasokker és vörös-okker keverékét ajánlja. A keveréket helyileg a péniszre kellett alkalmazni. Egy az egyiptomi Középbirodalom végéről származó papirusz – ami i. e. 1700-ból származik – szintén tartalmaz impotencia elleni receptet, mely krisztustövis és akácia darált leveleinek mézzel való elkeverését, majd az így kapott keverék kötésben való alkalmazását javallja. A krisztustövis néven említett növény a jujubafa (*Ziziphus spina-christi*) lehet, de ez csak valószínűsíthető, amit a népi nevek és az endemikus fajok alkalmazása miatt teljes

bizonyossággal nem lehet kijelenteni. A receptekben szereplő akácia bizonyára a gumiarábikumot is adó egyik fafaj, az egyiptomi akácia (*Vachellia nilotica*), melynek több részét használja az egyiptomi népgyógyászat.

Az ókori Egyiptomban nemcsak növényeket, hanem állati eredetű anyagokat is használtak afrodiziákumként, így például külsőleg, a péniszre helyezve „alkalmaztak” olajozott krokodilkölyök-szívét impotencia ellen. Az Ebers-papirusz fentebb tárgyalt receptjében a növényi összetevők mellett – részben “vivőanyagként” – ökörszír, libaszír és disznótrágya is szerepel.

A szanszkrit irodalom erotikus tárgyú értekezései közül az egyik legismertebb az indiai filozófus, Vátszjájana műve, a Káma-Szútra (szanszkrit káma (काम) = vágy, öröm, élvezet + sūtra (सूत्र) = zsinór, fonál, aforizma). Keletkezési idejét tekintve eltérőek a vélemények, míg egyesek a III. századra teszik, addig az óvatosabb becslések az I-IV. századra datálják. Ez egyfajta erotikus szabálygyűjtemény, mely a kor társadalmi, biológiai- és gyógyászati ismeretein alapuló útmutató az élvezetes élethez. Az indiai hagyományokban az erotikus témájú tudományos, leíró tanulmányok külön nevet is kaptak, ez a kámasásztra (*kāmasāstra* (कामशास्त्र) = vágy tudománya), melynek legismertebb műve a Káma-Szútra, valamint a Kaljánamalla indiai költő által a XV–XVI. században írt Ananga-ranga. Míg utóbbi a férfiak és nők jellemzőinek bemutatására összpontosít, addig a Káma-Szútra életvezetési és gyakorlati tanácsokat ad.

A hindu afrodiziákumok beazonosítása nehéz feladat. A szanszkrit receptek helyi növényi, vagy állati eredetű összetevőket is tartalmaznak, ezért sokszor csak valószínűsí-

síthető azok rendszertani besorolása és tudományos neve.

Vátszjájana a Káma-Szútra utolsó fejezetében szépítőszerek, afrodiziákumok és mágikus receptek sorát osztja meg az olvasóval. Az 1883-as Richard Burton-féle angol fordításban ez a fejezet találóan “A mások megnyerésének eszközei” címet kapta.

A Káma-Szútrát 1920-ban Baktay Ervin festőművész, író, orientalista és műfordító ültette magyar nyelvre. A Burton-féle és Baktay-féle fordítás különbségeit a korabeli értelmezési különbségek, az eltérő kulturális kontextus, és a nem élő nyelvről való fordítás nehézségei adják.

3. ábra:

Kumari és a király közösülése, a Káma-Szútra nepáli változatának illusztrációja, XIX. század vége (Szerző: ismeretlen. Készítés helye: Nepál, valószínűleg Bhaktapurban. Forrás: Philadelphia Museum of Art. Licenc: Public Domain). Elérési hely: Philadelphia Museum of Art, <https://philamuseum.org/collection/object/290427>

“Ha valaki a nelumbium speciosum, a kéklótusz és a mesua roxburghii porát olvasztott vajjal és mézzel vegyítve megeszi, mindenki nagyon megnyerőnek fogja találni.”

–olvasható a Baktay fordításban.

A receptben szereplő “nelumbium speciosum” mai tudományos neve *Nelumbo nucifera*, magyar neve indiai lótusz, míg a “mesua roxburghii” mai neve *Mesua ferrea*,

ami magyarul nagasfa, vasfa, vagy ceyloni vasfa néven ismert. Baktay vaját, Burton ghí említ (a ghí a vaj forralásával készített tisztított vaj, egy közel 100%-os zsírtartalmú tradicionális indiai élelmiszer, ami a vajjal ellentétben nem romlik meg a melegben).

Egy másik vonzerő-növelő praktika szerint, ha egy páva vagy hiéna csontját arannyal vonják be (Baktay szerint páva- vagy hiénaszemet), és a jobb kézre kötik, az az embert széppé teszi mások szemében.

“Külsőleg” alkalmazandó receptek is találhatóak a Káma-Szútrában. Egyikük szerint, ha egy természetes halállal elpusztult kánya porát mézzel és myrobalana gyümölcs (Terminalia chebula, fekete balzsamdió) levével vegyítették, majd a keveréket a férfi a péniszére kente, akkor azzal alávetette a nőt az akaratának (Baktay fordításában megnyerőnek találja a nő a férfit).

“Ha a férfi lingáját a tövises almafa, a hosszú bors és a feketebors porával vegyített mézzel keni, a nők az egyesüléskor nagyon megnyerőnek találják.” – áll a tanács a Baktay-fordításban.

A “tövises almafa” a Burton-féle angol fordításban “white thorn apple”-ként szerepel, ami a csattanó maszlag (*Datura stramonium*) angol neve. Ez a növény jól ismert toxikus hatásairól, mivel atropint és szkopolamint (más néven hioszcint) tartalmaz, amelyek erős, acetilkolin-gátló (antikolinerg) hatású tropán alkaloidok. E vegyületek a központi idegrendszer működését jelentősen befolyásolják: kezdetben izgatottságot, majd szédációt és hallucinációkat idézhetnek elő. A hatóanyagok a pénisz bőrén vagy a hüvely nyálkahártyáján keresztül is gyorsan

felszívódhatnak, így alkalmazásuk számottevő viselkedésbeli változásokat válthat ki.

A receptben szereplő borsfajok irritációt, égő érzést, vagy viszketést válthatnak ki az érintett bőrterületen. Ez a borsban lévő hatóanyag, a piperin ismert perifériás idegvégződés-stimuláló hatásának tulajdonítható (TRPV1 receptor aktiváció). Férfiaknál ez a lokális értágulat átmenetileg fokozhatja a péniszben a véráramlást, ezáltal hozzájárulhat az erekció kialakulásához vagy fenntartásához. A hatás gyorsan átterjedhetett a nőre, akinél valószínűleg irritációt, vizelési ingert okozhatott. A csikló irritációja feltehetőleg fokozta a szexuális vágyat. A méz megkönnyítve a behatolást, síkítóként funkcionálhatott. A leírt kombináció hatásmechanizmusa alapvetően élettani folyamaton alapszik, bár hatékonysága és biztonságossága tudományosan megkérdőjelezhető.

Egy másik recept szerint, ha ghí, mézet, cukrot, édesgyökeret, valamint Baktay szerint ánizst, míg Burton szerint édeskömény nedvet egyenlő mennyiségben tejjel elkeverünk, akkor az hosszú életet és nagy nemi képességeket ad használójának. A tej, ghí és cukor visszatérő elemei a recepteknek, melyek egyike megállapítja, hogy a férfi nemi erejét fokozza a cukros tej, ha kos- vagy bakherét főztek benne...

Ne feledjük, hogy a tápanyaghiány is korlátozhatja a szexuális vágyat. A Káma-Szútra által javasolt tápanyagokban, ásványi anyagokban és vitaminokban gazdag összetevők, mint a ghí, tej, méz és verébtójs az ókor emberének hiányos táplálkozása miatt roborálószerként működhetnek. Ezáltal valóban hozzásegíthették a korabeli embert a szexuális kiteljesedéshez. Ellenben a jól

táplált, illetve egyre gyakrabban túltáplált nyugati ember számára ezek a “serkentők” valószínűtlen, hogy bármit is használnának, ezért pusztán kultúrtörténeti érdekességet jelentenek.

4. ábra: Kőrisbogár (*Lytta vesicatoria*) Dél-Franciaországban, Carcassonne-tól északkeletre (Szerző: Siga. Forrás: Wikimedia Commons. Licenc: CC BY-SA 3.0).

Elérési hely: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lytta_vesicatoria_natur.jpg

A hólyaghúzóbogarak családjába (*Meloidae*) tartozó fajok közös jellemzője, hogy a szervezetük kantaridint termel, mely megtalálható a testnedvükben. A hímek védekezési funkciója a kantaridin termelés, amit párzáskor “nászajándékként” átadnak a nőstényeknek. Az ember bőrrel érintkezve a kantaridin károsítja a hámsejteket és erős hólyagképződést okoz. A gyógyszerészek évezredek óta használja a kantaridint, s bár az Amerikai Egyesült Államok Élelmiszerügyi és Gyógyszerengedélyeztetési Hivatala (FDA) 1962-ben kivonta a forgalomból, bőrgyógyászati magisztrális készítményekben továbbra is használható, és máig kedvelt a szemölcsök kezelésében. A kantaridint szintén évezredek óta használják afrodisziákumként is, s mivel erősen mérgező, sokan az életükkel fizettek érte. Európában Pedaniusz Dioszkoridész i. sz. 50–100. között írott híres könyve, a *De Materia Medica* (A gyógyító anyagról) említi, míg Hippokratész vízkór ellen javallotta (az

állatgyógyászat is használta víz-hajtóként).

Nőknél kismencedei vénás pangást, míg férfiaknál szexuális ingert nem igénylő, elhúzódó me-revedést okoz, mely fájdalmassá válhat (priapizmus).

Európában elterjedt hólyaghúzó bogár a kőrisbogár (Lytta vesicatoria, szinonim néven Cantharis vesicatoria), mely smaragdzöld fémes fényű páncéljával vonzza a tekintetet. Angolul "spanish fly", németül "spanische Fliege", melyet a magyar népi elnevezése is követ, a "spanyol légy". 1772-ben De Sade Márki a nagyobb szexuális élvezet reményében spanyol légy tartalmú cukorkákkal mérgezett meg prostituáltakat. Két beszámoló is szól XIX. századi katonákról, akik békacombot ettek, ami után priapizmust kaptak. A békákat felboncolták, melyből kiderült, hogy tele volt a gyomruk hólyaghúzóbogarakkal.

A kantaridin rossz hírnevét annak köszönheti, hogy súlyos mérgezést okoz, melynek tünetei közé tartozik a gyomor-bélrendszeri és urogenitális nyálkahártya irritációja és vérzése, ami vérhányást, vizeletet okozhat. Veseműködési zavar, fehérjevétel, illetve súlyos vesekárosodás is kialakulhat tőle. A kantaridin okozta halálesetek jellemzően veseelégtelenség miatt következnek be. A kantaridin halálos dózisa a becslések szerint 10 és 65 mg között van, testtömegre vetítve az átlagos halálos dózis körülbelül 1 mg/kg.

A kantaridin mérkezésnek nincs ismert ellenszere, az alkalmazott kezelés tüneti kezelés.

Tengerimalacokon és in vivo emberi szív szöveteken végzett laboratóriumi vizsgálatok kimutatták a kantaridin érszűkítő és szívösszehúzóerőt fokozó, azaz pozitív inotróp hatását. Amennyiben lehetségessé válik a vegyület módosítása és biztonsá-

gossá tétele, akár új gyógyszert is eredményezhet a kardiológiában.

„Sine Cerere et Baccho friget Venus”

Szabadfordításban: „Étel és bor nélkül a szerelem kihűl.” A római közmondás szó szerint: Ceres és Bacchus nélkül fázik Vénus (Ceres a gabona istennője, Bacchus a bor istene a római mitológiában, míg Venus a görög Aphrodité római megfelelője). Ebből jön a régi magyar közmondás, miszerint "Bor s kenyér nélkül a test nem finczározik."

A római közmondás az i. e. II. században élt vígjátékíró, Terentius "A herélt" (Eunuchus) című színművére eredeztethető vissza.

A bor régóta élvez afrodiziákum hírnevet, mely a kulturális hagyományokban, a biológiai mechanizmusokban és az így létrejövő

pszichológiai ellazulásban egyaránt gyökerezik.

A bor és szexualitás kapcsolata évezredek óta szerepel az irodalomban.

"Fűti a vágyad a bor, ha nem ittál, csak szopogattad, ámde vedelve megárt: tompul, alél az ideg.

Szítja a szél a parázst, de viszont el is oltja a tűzvészt; lanyha: tüzet gerjeszt; túl viharos: tüzet olt.

*Semmi szeszest ne igyál, vagy tölts a garatra, de úgy, hogy oldja a gondjaidat! Nincsen harmadik út."*¹

¹ Fordította: Szathmáry Lajos

Olvasható Ovidius tanácsa a költő Remedia Amoris, A szerelem orvosságai című művében. Ovidius az ételek afrodiziákumként való használatát elítéli, s csak a bor mértékletes használatát tartja a gerjedelem segítőjének.

5. ábra:

Jan Miel – Sine Cerere et Baccho Friget Venus, 1645 (Forrás: Wikimedia Commons, The Phoebus Foundation. Licenc: Public domain.)

Elérési hely: Wikimedia Commons,

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Miel_-_Sine_Cerere_et_Baccho_Friget_Venus_\(Without_Ceres_or_Bacchus,_Venus_would_freeze\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Miel_-_Sine_Cerere_et_Baccho_Friget_Venus_(Without_Ceres_or_Bacchus,_Venus_would_freeze).jpg)

Másik híres műve, az *Ars Amatoria*, A szerelem művészete viselkedésbeli, szépségápolási és higiénés tanácsai mellett méginkább rámutat a borfogyasztás mértékletességének fontosságára, melyről így ír:

„Kellemeőbb látvány jóll áll az ivás a leánynak,
Jól megfér Vénus gyermeke, s Bacchus a vad.
Ám vizsgálj meg előbb, mit bír ki a fej, mit a lábszár,
S kettőt ott, ahol egy van, soha fel ne fedezz!”²

² Fordította: Gáspár Endre

A vörösbor kémiai elemzése számos vegyületet mutatott ki, melyek összetett keveréket alkotnak. Vizet, etanolt, glicerint, cukrokat, vitaminokat, szerves savakat, aldehideket, ketonokat, észtereket, ásványi anyagokat, lipideket és fenolokat tartalmaz.

A polifenolok antioxidáns tulajdonságaik révén jótékony hatást gyakorolnak a férfi reprodukzív szervrendszerre.

Élő szervezeten kívüli, in vitro vizsgálattal kimutatták, hogy a vörösbor növeli a tesztoszteronszintet. Ezt úgy éri el, hogy a 17 β -ösztradiollá történő átalakításáért felelős CYP19A1 gén által vezérelt aromatáz enzim aktivitásának elnyomásával nő a tesztoszteron mennyisége. Ezenkívül a vörösbor úgy is növeli a tesztoszteron mennyiségét, hogy a glükuronidáción (a glükuronsav idegen anyagokhoz kötődése, mely elősegíti azok kiválasztását) keresztül blokkolja a tesztoszteron anyagcseréjét, ezáltal gátolva a tesztoszteron kiválasztását a szervezetből.

Az afrodiziákumok keresése a kultúra részévé vált minden társadalomban, s a színhagyomány és tapasztalatcsere által létrejött egy interkulturális tudástransz-

fer. A vágyfokozónak hitt anyagok sorába egyes szerek pusztán divatból, a távoli, vagy egzotikus származási helyük miatt kerültek be, míg mások valós hatásprofilal rendelkeznek. Mítoszok, legendák övezik az afrodiziákumok történetét, melyek placebo effektusként erősítik a vélt, vagy valós hatást, hozzájárulva a szerek évezredek felölelő, máig tartó globális kereskedelméhez.

Irodalomjegyzék

Ajao, Abdulwakeel Ayokun, Sibiya, Nozipho Prudence, Moteetee, Annah Ntsamaeeng (2019): Sexual prowess from nature: A systematic review of medicinal plants used as aphrodisiacs and sexual dysfunction in sub-Saharan Africa. *South African Journal of Botany*, Volume 122, Pages 342-359. 2025. 10. 29-i megtekintés, *South African Journal of Botany* [on-line] <https://doi.org/10.1016/j.sajb.2018.08.011>

Basile, Livia, Condorelli, Rosita A., Calogero, Aldo E., Cannarella, Rossella, Barbagallo, Frederica, Crafa, Andrea, Aversa, Antonio, La Vignera, Sandro (2023): Red Wine and Sexual Function in Men: An Original Point of View. *Journal of clinical medicine*. Volume 12, Issue 12. 3883. 7. June 2023. 2025. 12. 01-i megtekintés, *Journal of clinical medicine* [on-line] <https://doi.org/10.3390/jcm12123883>

Bernard, Etienne Emile (1908): *Essai l'histoire des principaux médicaments aphrodisiaques ou prétendus tels*. E. Trénit, Bordeaux.

Cotovio, Patrícia, Silva, Cristina, Guedes, Maria, Ferrer, Francisco, Costa, Fátima, Carreira, Armando, Campos, Mário (2013): Acute kidney injury by cantharidin poisoning

following a silly bet on an ugly beetle. *Clinical Kidney Journal*, Volume 6. Issue 2. April 2013. Pages 201–203. 2025. 11. 29-i megtekintés, *Clinical Kidney Journal* [on-line] <https://doi.org/10.1093/ckj/sft001>

Denninger, Henri Stearns (1930, July): A History of Substances Known as Aphrodisiacs. *Annals of Medical History*, Volume 2. Issue 4. Pages 383-393.

Erdélyi János (szerk.)(1851): *Magyar közmondások könyve*. Kozma Vazul, Pest.

Forrai, Judit (2018): Vágyfokozó antioxidánsok ereje. Szemelvények az afrodiziákumok kultúrtörténeti recepciójából. *Kaleidoscope Művelődés- Tudomány- és orvostörténeti folyóirat / Kaleidoscope Journal of History of Culture, Science and Medicine*, Volume 9. Number 16. Pages 80–96. 2025. 11. 19-i megtekintés, *Kaleidoscope* [on-line] <https://doi.org/10.17107/kh.2018.16.80-96>

Grami, Dhekra, Selmi, Slimen, Rtibi, Kais, Sebai, Hichem, De Toni, Luca (2024): Emerging Role of *Eruca sativa* Mill. in Male Reproductive Health. *Nutrients*, Volume 16. Issues 2. 253. 2025. 11. 21-i megtekintés, *Nutrients* [on-line] <https://doi.org/10.3390/nu16020253>

Hussein, Mahmúd, Shokeir, Ahmed A. (2004): Sexual life in Pharaonic Egypt: towards a urological view. *International Journal of Impotence Research*, Volume 16. Number 5. Oct. 2004. Pages 385–388.

Kotb-El-Sayed, Mohamed-I, Al-Shoabi, Zakaria-Y (2012): Effects of ambergris on appetite and serum endocrine hormonal levels in skinny sufferers. *Asian Journal of Pharmaceutical and Clinical Research*, Volume 5. Pages 138–142.

Kotta, Sabna, Ansari, Shahid H., Ali, Javed (2013): Exploring scientifically proven herbal aphrodisiacs. *Pharmacognosy reviews*, Volume 7. Number 13. Pages 1-10. 2025. 11. 17-i megtekintés, *Pharmacognosy reviews* [on-line] <https://doi.org/10.4103/0973-7847.112832>

Martialis (1942): Marcus Valerius Martialis epigrammáinak tizen négy könyve a Látványosságok könyvével. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Moed, Lisa, Shwayder, Tor A., Chang, Mary Wu (2001): Cantharidin revisited: a blistering defense of an ancient medicine. *Archives of dermatology*, Volume 137. Number 10. Pages 1357–1360. 2025. 11. 30-i megtekintés, *JAMA Dermatology* [on-line] <https://doi.org/10.1001/archderm.137.10.1357>

Moore, Alison M. Downham, Pithavadian, Rashmi (2021): Aphrodisiacs in the global history of medical thought. *Journal of Global History*, Volume 16. Number 1. Pages 24–43. 2025. 10. 30-i megtekintés, *Journal of Global History*

[on-line] <https://doi.org/10.1017/S1740022820000108>

Ovidius Naso, Publius (1958): A kétezer éves Ovidius, Szemelvények a költő műveiből. Gondolat Kiadó, Budapest.

Ovidius Naso, Publius (1982): A szerelem művészete / A szerelem orvosságai. Európa Könyvkiadó / Helikon Könyvkiadó, Budapest.

Sandroni, Paola (2001): Aphrodisiacs past and present: a historical review. *Clinical Autonomic Research: official journal of the Clinical Autonomic Research Society*, Volume 11. Issue 5. Pages 303–307. 2025. 10. 23-i megtekintés, *Clinical Autonomic Research: official journal of the Clinical Autonomic Research Society* [on-line] <https://doi.org/10.1007/BF02332975>

Shamloul, Rany (2010): Natural Aphrodisiacs. *The Journal of Sexual Medicine*, Volume 7. Issue 1. Part 1. Pages 39-49. 2025. 11. 27-i megtekintés, *Journal of Sexual Medicine* [on-line] <https://doi.org/10.1111/j.1743-6109.2009.01521.x>.

Taberner, Peter V. (1985): *Aphrodisiacs: the science and the myth* (1st ed.). University of Pennsylvania Press, Philadelphia PA / New York.

Vātsyāyana (1883): *The Kama Sutra of Vatsyayana*. Translated by the Hindu Kama Shastra Society (Forster Fitzgerald Arbuthnot and Richard Francis Burton). Society of the Friends of India, Benares–New York.

Vátszjájana (1982): *Káma Szútra – A szerelem tankönyve*. Fordította Baktay Ervin. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Wilkinson, Greg (2019): Ishaq Ibn Imran ... Constantine the African, De Melancholia ... De Coitu and Chaucer – Psychiatry in history. *British Journal of Psychiatry*, Volume 215. Issue 3. Pages 527. 2025. 11. 28-i megtekintés, *British Journal of Psychiatry* [on-line] <https://doi.org/10.1192/bjp.2019.169>

Minden Kollégánkat és Olvasónkat kérjük, hogy adója 1 %-ával támogassa a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének munkáját!

A **MAGYAR ORVOSI KÖNYVTÁRAK SZÖVETSÉGE** adószáma:

18230082-1-42

„Sok kicsi sokra megy!”

Meghalt a Tanár Úr: Szabó Sándor 1935-2025

„Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk” – kezdte Mikes Kelemen 112. levelét, amelyben a fejedelem elhunytáról számolt be. „Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk” – élete 91. évében elhunyt Szabó Sándor, a Tanár Úr. Tudtuk régóta, hogy beteg, nagyon beteg, szomorúan állapítottuk meg látogatásaink, telefonbeszélgetéseink során, hogy szinte napról napra fogy az ereje. Tudtuk, láttuk, de mégis bíztunk a csodában, abban, hogy jobban lesz, még nem kell végső búcsút venni Tőle.

Szabó Sándor Tanár volt, igazi, klasszikus értelemben vett tanár, akitől sokat lehetett tanulni. Mint pályánk oly sok jeles képviselője, Ő sem könyvtárosnak készült. Szabó Sándor a közvélekedéssel ellentétben nem Szombathelyen, hanem Pápán született 1935. március 30-án. Édesapja a vasútnál dolgozott és rendszeresen helyezték különböző vasúti csomópontokra, Sándor hat éves korában került a család Szombathelyre, így – ha nem is ott született – iskoláit a vasi megyeszékhelyen végezte és gyereként került későbbi jeles pályatársaival, Kovács Máriával és Takács Miklóssal baráti kapcsolatba. 1954-ben érettségizett kitűnő eredménnyel a Nagy Lajos Gimnáziumban és még abban az évben megkezdte egyetemi tanulmányait az ELTE magyar – történelem szakán. Nyelvésznek készült, de a beígért gyakornoki állás a Nyelvtudományi Intézetben meghiúsult, Budapesten pedig nem volt megfelelő tanári állás, így a véletlen sietett segítségére. Az államvizsgához kikölcsönzött könyveket vitte vissza a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet könyvtárába és a beszélgetés során felkínálták Neki egy könyv-

(A fénykép Szabó Sándor 90. születésnapján készült 2025. márciusában, készítette Pogányné dr. Rózsa Gabriella)

tárosi állást. A következő évben megindult az ELTÉ-n a kiegészítő szakos könyvtáros képzés, melyet elvégzett és ezzel végérvényesen a könyvtárossághoz kapcsolódott. A KÖPTI vezetője Vadász Ferencné volt, akit 1962-ben megbíztak a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, a KMK oktatási osztályának vezetésével. Vadászné hívta Sándort a hazai könyvtárügy meghatározó intézményébe. A 60-as, 70-es évek a KMK történetének fényes és nagy időszaka volt, ott formálódott ekkoriban a korszerű magyar könyvtári rendszer. Szabó Sándor az oktatási osztályra került, ahol kezdetben a tanfolyamok szervezése volt a feladata, de csakhamar az oktatásba is bekapcsolódott. A KMK oktatási osztályán zajló képzések nagy jelentőségűek voltak, a 2,5-éves, iskolarendszeren kívüli könyvtárosképzés megindulása alapvető igényt elégített ki, hiszen az egyetemi szakon kívül egyes tanítóképző intézetekben folyt

csak könyvtáros – népművelés szakos képzés, de ennek alapvető célja a művelődési házakban folyó munkára történő felkészítés volt. Mint tanár csakhamar rátalált későbbi szakterületére: a tájékoztatás tárgy oktatása lett elsődleges feladata. Szabó Sándor személyétől ekkortól lettek elválaszthatatlanok a tájékoztatási eszközök, a bibliográfiák és egyéb referenzművek. Karizmatikus egyéniségével sikerült megkedveltetni a tárgyat hallgatóival, ebben nagy szerepe volt annak, hogy a tananyagot túl a tanórákon valami többletet is adott. Valami olyant, ami talán több, fontosabb, vagy ha nem is fontosabb, de ugyanolyan lényeges, mint a szűkebb szakterület ismeretanyaga. Hiszen a konkrét ismeretek – főleg, ha mással foglalkozik valaki – egy idő után törvénytörően megkopnak, de megmarad, évtizedeken át elevenen él és hat a tanár-diák kapcsolatában valami nehezen megragadható jelenség, a személyességből és a figyelemből táplálkozó bensőségeség. Érdekes kapcsolat az ilyen, némi archaikus íze is van, és mint ilyen sokak szerint korszerűtlen, hiszen az apa-fiú viszonyt épp úgy fel lehet benne fedezni mint a főúr-vazallus egy életen át ható, a pusztá érdekeken túlmutató, a hűség és a hálán alapuló relációját. Szabó Sándor személyes példaadása ismertette meg a hallgatókkal a könyvtáros hivatáshoz nélkülözhetetlen empátiát és toleranciát, továbbá azt, hogy tisztelnünk kell egymást, oda kell figyelniük a másik személy bűjára, bajára és ha módunkban áll, segítenünk kell.

Szabó Sándor 1975-ig volt a KMK munkatársa, attól az évtől lett az ELTE oktatója. Az ELTE Könyvtár-

tudományi Tanszékén egy ideje óraadó oktató volt, 1975-ben a nyugdíjba készülő Szentmihályi János utódának kérték fel. Az egyetemi tanszék azokban az években meglehetősen bonyolult helyzetben volt, Kovács Máté halála után Kiss István, Babiczky Béla, majd Dán Róbert lett a tanszékvezető, rövid ideig vezették a képzőhelyet: Kiss István és Dán Róbert is viszonylag fiatalon hunyt el. A tanszék helyzete akkor stabilizálódott, amikor Fülöp Géza lett a vezető. Ez az időszak egybeesett az informatika és a számítástechnika könyvtári megjelenésével, az egyetemi tanszék is beépítette tematikájába az új diszciplínát. Szabó Sándor is kivette részét a tananyag megújításából, tudományos munkásságában főleg a nemzeti bibliográfiai rendszer elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgálta. Ekkoriban, az 1980-as évek végén történt, hogy tanszéki órái megtartása mellett rövid ideig az Országos Orvostudományi Könyvtár és Információs Központ tájékoztatói osztályát vezette, így az orvosi könyvtárosok nemcsak a szeretve tisztelt tanártól, de a szűken vett kollégától is búcsúznak. Szabó Sándor életében 1992-ben jelentős fordulat történt. Az

ELTE Tanárképző Főiskolai Karán a könyvtárosképzés megindítója Szepesváry Tamás (1931-1992) volt, akinek váratlan halála után Őt kérték fel a tanszék vezetésére. Igazán testhezálló, neki való feladatot kapott. Sok évtizedes oktatói tapasztalatait felhasználva szilárdította meg a főiskolai képzést, korábban ugyanis nem is indult minden évben évfolyam, illetve az oktatók is mind csak óraadók, külső előadók voltak. Szabó Sándor kiváló diplomáciai érzéke, szívóssága, kitűnő kapcsolatteremtő képessége megszilárdította a tanszék helyzetét, a következő évben már három főállású oktatója volt az egységnek, és a következő években még két pályakezdő kolléganő került oktatói státusba. Szükség is volt az oktatói kar bővítésére – és a főállású tanárok mellett a külső előadókra is –, mert a hallgatói létszám folyamatosan bővült, a nappali kétszagos képzés mellett beindult a diplomával rendelkezők számára a kiegészítő, majd az érettségizettek számára a levelező tagozatos oktatás is. A tanszéken kialakult jó hangulatnak, már-már baráti közösség létrejöttében döntő szerepe volt Sándor személyiségének, az általa szervezett évvégi kötetlen találkozásoknak, amelyek gyakran

az Ő dunakanyari nyaralójában estek meg.

A főiskolai tanszék vezetése mellett Szabó Sándor több vidéki képzőhelyen is vállalt oktatói feladatot, Baján, Jászberényben vett részt a képzésben és természetesen megtartotta az egyetemi óráit is. A könyvkereskedői képzésben a Gutenberg János Szakiskolában is rendszeresen tanított.

Szabó Sándor nemcsak tanár volt, szakcikkeivel, tanulmányaival fontos elméleti anyagot tett közzé a tágabb szakma számára. Nem volt igazán grafomán alkat, nem mennyiségileg igazán jelentős a szakirodalmi működése, hanem kiérlelt gondolatai, a téma logikus körüljárása, a szakterület fontossága, az anyag gondos összegyűjtése teszik jelentőssé írásait.

Szabó Sándor halála nehezen, ha egyáltalán pótolható űrt hagy maga után.

Pogány György,
a pilisi Kármán József Városi
Könyvtár ny. igazgatója,
korábban az ELTE Tanárképző
Főiskolai Kar
Könyvtár –
Információtudományi
Tanszékének főiskolai docense

Az Orvosi Könyvtárak rovatainak tartalmi ismertetése | *Description of the Sections*

BESZÁMOLÓ | REPORT

Tudósítások szakmai eseményekről

ELMONDOM HÁT MINDENKINEK | SO I'LL TELL EVERYONE

Privát gondolatok hivatásunkról, világunkról

ELŐDEINK | PREDECESSORS

Visszatekintés már nem dolgozó, vagy már nem élő könyvtárosaink életútjára

ÉRDEKESSÉG | CURIOSITY

Könyvtárakkal, könyvtárosokkal, tudósokkal, tudományterületekkel kapcsolatos, egyedi nézőpontból összeállított írások

EREDETI KÖZLEMÉNY | ORIGINAL ARTICLE

Új, korábban máshol nem publikált tudományos eredmények bemutatása

ESEMÉNYEK | EVENTS

Tudósítások a MOKSZ által szervezett, vagy MOKSZ tagok részvételével lezajlott rendezvényekről

ÉVFORDULÓ | ANNIVERSARY

Neves egyéniségek, rangos események jubileumai az orvosi könyvtárak, az egészségügy, az orvostudomány területéről

HÍREK | NEWS

Rövid tudósítások a könyvtárüggyel, egészségüggyel, kórházüggyel kapcsolatos újdonságokról

HONLAP | WEBSITE

A MOKSZ honlapjának fejlesztéséről, újdonságairól szóló információk

INNEN-ONNAN | BRIEF COMMUNICATION

Beszámoló orvosi könyvtárakat, egészségügyet, orvostudományt érintő projektekről, eseményekről

KÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS | EDUCATION, TRAINING

Információk, tudósítások a MOKSZ által szervezett képzésekről, továbbképzésekről

KIÁLLÍTÁS | EXHIBITION

Beszámoló a MOKSZ tagjai által rendezett, vagy egészségüggyel, könyvtárral kapcsolatos kiállításokról

KÖNYVISMERTETÉS | BOOK REVIEW

Orvoslással, egészségüggyel kapcsolatos frissen megjelent, vagy ritkaságnak számító könyvek bemutatása

KÖZTÜNK ÉLNEK | LIVING AMONG US

Tudósítások környezetünkben élő népszerű, vagy kevésbé ismert, de az orvosi, egészségügyi, könyvtári szakterületen egyedi tevékenységet végző személyekről

LÉLEKHÚR | SOUL STRING

Az egészségügy területén dolgozó, de valamely művészeti ágban is otthonosan mozgó munkatársak bemutatása

MOKSZ | HMLA

Cikkek a MOKSZ egészségét érintő általános kérdésekről

NEKROLÓG | NECROLOGY

Emlékezés közelmúltban elhunyt munkatársaink életútjára

NÉVJEGY | INTRODUCTION

Bemutakozási lehetőség a MOKSZ könyvtárak munkatársai számára

ORVOSLÁSTÖRTÉNET | HISTORY OF MEDICINE

Érdekeségek az orvoslás, az ápolás, az egészségtudomány történetéből

ÖSSZEFOGLALÓ KÖZLEMÉNY | REVIEW ARTICLE

Egy adott kutatás (kutatási irányzat) által elért eredmények összegzése

ÖTLETBÖRZE | BRAINSTORMING

Könyvtáraink fejlődését, napi munkáját segítő tapasztalatok megosztása

REFERÁTUM | REVIEW

Tartalmi ismertetés cikkekről, művekről, az eredeti szerző eredményeinek, érveinek bemutatásával

TUDOMÁNYMETRIA | SCIENTOMETRICS

Újdonságok a tudománymetria témaköréből

SZERZŐI ÚTMUTATÓ | AUTHOR GUIDELINES

Az Orvosi Könyvtárak a MAGYAR ORVOSI KÖNYVTÁRAK SZÖVETSÉGE (MOKSZ) szakfolyóiratoként az érintkező szakterületeken készült tudományos közleményeket, ezen szakmai közösség életével, napi munkájával kapcsolatos cikkeket és érdeklődésére számot tartó híreket tesz közzé open access formában. Az egyes rovatok rövid bemutatása (ld. a borító hátoldalán) leendő szerzőink számára kínál fel lehetőségeket készülő publikációik céljának, műfajának megválasztásában.

Az Orvosi Könyvtárak – néhány indokolt kivételtől eltekintve – kizárólag máshol még nem publikált írásokat közöl. A szerkesztőség az elektronikus postacímére (ok.szerkesztoseg@gmail.com) megküldött kéziratokat úgy tekinti, hogy azok közrebocsátása minden feltüntetett szerző közös akaratával történik. A közlésre való elfogadás jogát a szerkesztőség fenntartja, az eredeti szövegváltozatokat – a szerzői szabadság és felelősség meghagyásával – szakmai és nyelvi szempontból lektorálja, a megjelent közlemények tartalmáért a szerzők felelnek.

Kérjük Tisztelt Szerzőinket, hogy nevük mellett munkahelyüket (amennyiben van) és elektronikus elérhetőségüket is tüntessék fel, a közlemény címét pedig magyar és angol nyelven szerepeltessék.

Az „Eredeti közlemények” rovatba szánt művek kéziratának emellett tartalmaznia kell:

- a cikk magyar és angol nyelvű rezüméjét (maximum 100-100 szó terjedelemben);
- a közlemény tartalmát tükröző 3-5 angol és magyar nyelvű kulcsszót;
- a közlemény végére rendezett jegyzeteket, a hivatkozott (szak)irodalom és a közölt képek forrásait.
- A jegyzetek tartalmazzák az azonosításhoz szükséges adatokat, formai szempontból pedig kövessék a Vancouver hivatkozási módszert.

Példák a különféle forrástípusok esetében:

• teljes könyv

Tringer L. A pszichiátria tankönyve. 5. átdolg. kiad. Budapest: Semmelweis; 2019. 604 p.

• könyvfejezet

Ashley M. Legal aspects of consent to treatment and the nature of malpractice claims in the United Kingdom In: Kay S, Wilks D, McCombe D ed. Oxford Textbook of Plastic and Reconstructive Surgery. Oxford: Oxford University Press; 2021. p. 1597-1604.

• folyóiratcikk (1-6 szerző)

Phimister EC, Hamel MB, Morrissey S, Rubin E. The Science behind the Study. N Engl J Med. 2022 June 2; 386 (22): 2138. DOI: 10.1056/NEJMe2206397

• folyóiratcikk (6-nál több szerző)

Richeldi L, Azuma A, Cottin V, Hessleringer C, Stowasser S, Valenzuela C, et al. Trial of a Preferential Phosphodiesterase 4B Inhibitor for Idiopathic Pulmonary Fibrosis. N. Engl J Med 2022 June 9; 386 (22): 2178-2187. DOI: 10.1056/NEJMoa2201737

• internetes forrás

Kirkman E, Watts S. Combat Casualty Care Research Programme. J R Army Med Corps. 2014 Jun;160(2):109-116. [letöltés dátuma: 2022. július 25.] URL: <https://militaryhealth.bmj.com/content/h60l2/109.long>. DOI: 10.1136/jramc-2014-000254

(A Vancouver hivatkozási módszerrel kapcsolatban részletesebben vö. The Medical Library Association Style Manual. Rev. September 2019. Chicago, IL: Medical Library Association; 2019. [letöltés dátuma: 2022. augusztus 17.] URL: <https://www.mlanet.org/page/style-manual>)

IMPRESSZUM

MEGJELENÉS: APPEARANCE:

elektronikusan **electronic**

PERIODICITÁS: PERIODICITY:

negyedéves **quarterly**

KIADÓ: PUBLISHED BY:

Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége **Hungarian Medical Library Association**

FELELŐS KIADÓ: PUBLISHER IN CHARGE:

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES **ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI**

FŐSZERKESZTŐ: EDITOR-IN-CHIEF:

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES **ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI**

HONLAP: WEBSITE:

<https://moks.org> **<https://moks.org>**

FACEBOOK: FACEBOOK:

<https://www.facebook.com/orvosikvtarak> **<https://www.facebook.com/orvosikvtarak>**

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: EDITORIAL STAFF:

BALÁZSNÉ BALOGH ILDIKÓ **ILDIKÓ BALÁZSNÉ BALOGH**

GACSÁLYI-TÖLGYESI ÁGNES **ÁGNES GACSÁLYI-TÖLGYESI**

POGÁNYNÉ Dr. RÓZSA GABRIELLA (PhD) **GABRIELLA Dr. POGÁNYNÉ RÓZSA (PhD)**

SZERKESZTŐSÉG: EDITORIAL BOARD:

E-MAIL: E-MAIL:

ok.szerkesztoseg@gmail.com **ok.szerkesztoseg@gmail.com**

TELEFON: +36 70 610 4093 PHONE: +36 70 610 4093

TERVEZÉS, TÖRDELÉS: DESIGN, LAYOUT EDITOR:

NYISZTOR JÁNOS **JÁNOS NYISZTOR**

ADÓSZÁM: 18230082-1-42 TAX NUMBER: 18230082-1-42

ISSN 2061-0378

DOI: 10.18424/OK.2026.1

